

MSI Bielsko-Biała

Miejski System Informacji

**Zwiedzaj Bielsko-Białą.
Trasy Turystyczne.
Przewodnik**

© Wydział Promocji Miasta Urzędu Miejskiego w Bielsku-Białej

Projekt Miejskiego Systemu Informacji:

Towarzystwo Projektowe Grzegorz Niwiński, Jerzy Porębski

Opracowanie tras historycznych, teksty, redakcja:

Bogusław Chorąży, Piotr Kenig

Tłumaczenie tekstów w j. angielskim:

Biuro Tłumaczeń InterLogos Monika Iskra

Korekta i redakcja tekstów w j. angielskim:

Garry Hawkins

Tłumaczenie tekstów w j. niemieckim:

Ewa Henschel, Horst Henschel, Piotr Kenig

Redakcja tekstów w j. polskim:

Magdalena Legendź

Projekt graficzny, skład:

Airo Studio, Robert Bylicki

Druk:

PASAŻ

Zdjęcia: Muzeum Historyczne w Bielsku-Białej, Muzeum Śląska Cieszyńskiego, Archiwum Państwowe w Katowicach – Oddział w Bielsku-Białej, zbiory prywatne

Koncepcje tras oparto na publikacji „Bielsko-Biała. Dziedzictwo kulturowe (mapa i przewodnik) pod redakcją Jacka Zachary, wydanej przez Stowarzyszenie Olszówka, Bielsko-Biała 2007

Wydanie trzecie, poprawione – Bielsko-Biała, 2018

ISBN: 978-83-939838-0-3

Bielsko-Biała

MSI Bielsko-Biała

Miejski System Informacji

**Zwiedzaj Bielsko-Białą.
Trasy Turystyczne.
*Przewodnik***

Dziedzictwo kulturowe Bielska-Białej. ***Szlaki historyczne na terenie miasta***

Bielsko-Biała leży na południu Polski u stóp Beskidów, nad rzeką Białą, przez wieki oddzielającą historyczny Śląsk od Małopolski. Jest stolicą regionu zwanego od kilku dekad Podbeskidziem, liczy 175 tysięcy mieszkańców. Kojarzone głównie z przemysłem samochodowym i elektrotechnicznym, do niedawna drugie po Łodzi centrum włókiennictwa, pod względem potencjału rozwojowego zaliczane jest obecnie do pierwszej dziesiątki polskich miast.

Dla wielu Bielsko-Biała to tylko miejsce, przez które przejeżdża się podróżując na Słowację i Węgry bądź do Czech, Austrii i dalej na południe Europy. Inni, szczególnie mieszkańcy Górnego Śląska, mijają je podczas świątecznych wyjazdów w Beskidy. Jednak tym, którzy zatrzymają się tu na dłużej, miasto może opowiedzieć swoją historię. Nie tę wielką, z kart podręczników, jednak równie ciekawą, a dla wielu być może zaskakującą, budzącą refleksje i zadumę nad upływem czasu i zmiennymi kolejami losu.

Bielsko-Biała – to nie dawna metropolia, która żyje wspomnieniem minionej świetności, przyciągająca turystów zabytkowymi pałacami i rezydencjami, romantycznymi parkami, czy wspaniałymi kościołami. To nie jest także senne, na wpół rolnicze miasteczko galicyjskie urzekające pejzażem i malowniczą zabudową. Tutaj czas nie zatrzymał się w biegu! W ciągu minionych dwóch stuleci Bielsko i Biała, dzięki rozwojowi przemysłu, przekształciły się z prowincjonalnych ośrodków rzemieślniczych w doskonale funkcjonujący, pod każdym względem nowoczesny ośrodek przemysłowo-handlowy i kulturalny. Metamorfozę tę zawdzięczały w głównej mierze przedsiębiorczości oraz wytężonej, twórczej pracy swoich mieszkańców. Już przed stu laty tętniące życiem, kosmopolityczne, wielonarodowościowe dwumiaasto utrzymywało kontakty z niemal całym światem, a renomowane wyroby tutejszego przemysłu trafiały do odbiorców na wszystkich kontynentach. Ta dobra passa trwa po dziś dzień.

Wzrastające bogactwo znalazło odbicie w wyglądzie Bielska-Białej. Miasto, które z burz dziejowych minionego stulecia wyszło obronną ręką, urzeka malowniczymi zakątkami i zachwyca perłami architektury z XIX i XX wieku. Niemało tu dziedzictwa postindustrialnego, w szczególności budynków dawnych fabryk, na które natrafić można niemal w samym centrum.

Pieczołowicie restaurowane zabytki powracają stopniowo do dawnej świetności, ciesząc oczy i serca zarówno miejscowych, jak i przyjezdnych. Zatożone w zieleni kościoły dwóch wyznań, gmachy użyteczności publicznej, okazała zabudowa mieszkalna oraz przemysłowa na tle łagodnych pasm Beskidów – to wszystko składa się na niepowtarzalny klimat dwumiasta nad Białą, tworzy jego specyficzny genius loci. Kto raz się tutaj zatrzymał, będzie wracał wielokrotnie.

Spacerując ulicami i zaułkami Bielska-Białej mijamy sąsiadujące ze sobą zabytki z różnych epok, budowle o różnorodnej funkcji i przeznaczeniu – miasto opowiada swoje dzieje nieskładnie, przeskakując z tematu na temat. System szlaków historycznych, którego jednym z elementów jest niniejszy przewodnik, porządkuje ową opowieść, rozpisując ją na 9 rozdziałów. Wędrując „od grodziska do miasta” bądź zwiedzając „średniowieczne Bielsko” poznamy najdawniejsze dzieje osadnictwa na śląskim brzegu rzeki Białej. Podążając „traktem cesarskim” zaznajomimy się z nowożytną historią Bielska i Białej w czasach poprzedzających powstanie wielkiego przemysłu. Zwiedzając „mały Wiedeń” będziemy mieć okazję podziwiania pełnej przepychu architektury zamożnego miasta z przełomu XIX i XX wieku, natomiast dziedzictwo postindustrialne stanie się nam bliższe po przejściu szlaku „zabytków przemysłu i techniki”. Rozbudowa przemysłu i napływ Polaków do zdominowanych przez niemiecką nację Bielska i Białej zapoczątkowały rozwój „polskiego ruchu narodowego”. Trzy ostatnie szlaki zapoznają z historią wyznań i religii, które koegzystowały tutaj do II wojny światowej: katolików, ewangelików i Żydów.

Szlaki łączą zabytki położone na terenie szeroko rozumianego centrum miasta oraz w południowej części dzielnicy Stare Bielsko. Pomijając te ostatnie, dojście na piechotę do najbardziej odległych punktów z placu Bolesława Chrobrego nie powinno zająć więcej niż pół godziny. W systemie szlaków uwzględniono nie tylko obiekty istniejące po dziś dzień, ale również te, które do naszych czasów nie dotrwały (np. synagogi) bądź zachowały się w stanie szczerkowym (elementy fortyfikacji miejskich). Obok zabytków budownictwa przedstawiono także historię najważniejszych ulic i placów. Niektóre obiekty pojawiają się na więcej niż jednym szlaku. W „czasach przejścia tras” wzięto pod uwagę krótkie przystanki przy tablicach informacyjnych, natomiast nie uwzględniono zwiedzania obiektów (kościół, cmentarzy itp.).

Przed wyruszeniem na wędrowkę jeszcze garść informacji ukazujących zmiany przynależności państwowej oraz stosunki ludnościowe Bielska, Białej i okolic na przestrzeni wieków. To zagadnienia rzutujące na wszystkie inne aspekty dziejów miasta, bardziej szczegółowo przedstawione w opisach poszczególnych szlaków.

Dzisiejsze Bielsko-Białą tworzą dwa niegdyś odrębne organizmy miejskie, a także 11 dawnych wiosek, przyłączanych stopniowo do miasta od 1925 do 1977 roku. Położone na Śląsku Cieszyńskim, założone w średniowieczu Bielsko od 1327 roku należało do królestwa Czech, z którym w 1526 roku przeszło pod władanie austriackich Habsburgów. Od 1572 roku było centrum feudalnego tzw. państwa stanowego, w połowie XVIII wieku podniesionego do rangi udzielnego księstwa. Małopolska Biała, powstała w połowie XVI wieku na przeciwległym brzegu rzeki, w Polsce, prawa miejskie otrzymała w 1723 roku, a w 1772 roku znalazła się w zaanektowanej przez Austrię Galicji. W granicach wielonarodowościowej monarchii naddunajskiej, przekształconej w 1804 roku w Cesarstwo Austriackie, a w 1867 roku w Austro-Węgry, oba miasta pozostawały do 1918 roku. Likwidacja funkcjonującej przez ponad trzy stulecia granicy państwowej na rzece Białej zapoczątkowała proces zrastania się obu miast. Już od połowy XIX wieku mówiono i pisano o „Bielsku-Białej” zwłaszcza w odniesieniu do przemysłu, że tworzą one nierozdzielną całość.

W dwudziestoleciu międzywojennym, w odrodzonej Polsce, Bielsko weszło w skład autonomicznego województwa śląskiego, natomiast Biała należała do województwa krakowskiego. W latach II wojny światowej oba miasta po raz pierwszy połączono w jedną całość i wcielono do Rzeszy. Po 1945 roku powrócono na krótko do dawnego podziału, aby w 1951 roku ostatecznie scalić oba miasta w jeden organizm administracyjny.

Bielsko i Biała wraz z najbliższą okolicą od wieków zamieszkiwane były przez Niemców i Polaków, od czasów Reformacji podzielonych na katolików i ewangelików, w XVIII wieku dołączyli do nich Żydzi. W 1910 roku językiem niemieckim posługiwało się 88% stałych mieszkańców Bielska oraz 69% ludności Białej. Bielsko należało do najważniejszych ośrodków protestantyzmu w katolickiej Austrii; chociaż liczba ewangelików z biegiem czasu stopniowo malała, jeszcze na początku XX wieku żyło ich ponad 27% w mieście oraz 50% w okolicznych śląskich wioskach. W Białej, do początku XVIII wieku

luteriańskiej, w ciągu dwóch następnych stuleci liczba ewangelików zmalała do około 12%. Żydzi stanowili na początku XX wieku ponad 16% mieszkańców Bielska i blisko 15% ludności Białej.

W 1910 roku Bielsko zamieszkiwało 18,5 tys. osób, a 12,3 tys. mieszkało w sąsiednich śląskich wioskach – dzisiejszych dzielnicach miasta. Biała liczyła ponad 8,6 tys. mieszkańców, w sąsiadujących z nią wsiach galicyjskich żyło 20,2 tys. osób. Łącznie liczba ludności zameldowanej na stałe na obszarze dzisiejszego Bielska-Białej wynosiła blisko 60 tysięcy, codziennie dołączała do nich wielotysięczna rzesza robotników z okolicy.

W okresie międzywojennym, w związku ze zmianą przynależności państwowej, część dawnych mieszkańców wyemigrowała, a w ich miejsce napłynęła ludność polska, zarówno z najbliższych okolic, jak i z dalszych rejonów kraju (urzędnicy, inteligencja, wojskowi). Postępowała polonizacja: według oficjalnych statystyk w 1931 roku już tylko 46% ludności Bielska i 18% Białej miało używać na co dzień języka niemieckiego, podobne zmiany zachodziły w okolicznych wioskach. Pod względem wyznaniowym w 1931 roku było w Bielsku 56% katolików, 23% ewangelików i 20% Żydów, dla Białej proporcje te wynosiły odpowiednio 79%, 8% i 13%. Przed wybuchem II wojny światowej oba miasta wraz z najbliższą okolicą (Komorowice Śląskie i Krakowskie, Stare Bielsko, Aleksandrowice, Wapienica, Kamienica, Olszówka Górna i Dolna, Mikuszowice Śląskie i Krakowskie, Bystra Śląska i Krakowska, Straconka, Lipnik oraz Hałcnów) liczyły około 70 tys. mieszkańców.

II wojna światowa przyniosła kres wielonarodowego i konfesyjnie zróżnicowanego Bielska-Białej. Podczas okupacji hitlerowskiej wywiezieni zostali do obozów zagłady Żydzi, w latach 1945-1946 wysiedlono z miasta Niemców. Ich miejsce zajęli Polacy z okolicznych wiosek, repatrianci z kresów wschodnich i przybysze z Polski centralnej. W latach 60. i 70. XX wieku rozbudowa przemysłu, w szczególności budowa Fabryki Samochodów Małolitrażowych, spowodowała kolejną wielką falę migracji do miasta. W latach 1975-1998 Bielsko-Biała pełniło rolę stolicy województwa, a w 1992 roku ulokowano w nim kurię biskupią nowo utworzonej katolickiej diecezji bielsko-żywieckiej. Od 1999 roku miasto pozostaje siedzibą powiatu grodzkiego i ziemskiego.

1. Średniowieczne Bielsko

Najnowsze badania archeologiczne wykazały, że wzgórze staromiejskie było zamieszkałe już w początkach XIII wieku. W tym czasie głównym ośrodkiem osadniczym na terenie dzisiejszego miasta było grodzisko w Starym Bielsku. Po 1281 roku z wielkiego księstwa opolskiego, obejmującego obszar historycznego Górnego Śląska, wyodrębniło się samodzielne księstwo cieszyńsko-oświęcimskie. Prowadzonej przez Mieszka I cieszyńskiego († ok. 1316) wielkiej akcji kolonizacyjnej, mającej na celu zasiedlenie niezbyt gęsto zamieszkałych terenów Podbeskidzia, zawdzięczają swoje powstanie dziesiątki osad, w tym miasto Bielsko, a także okoliczne wsie: Komorowice, Stare Bielsko, Lipnik, Kamienica i Mikuszowice.

W Bielsku, wzmiankowanym po raz pierwszy w dokumencie z 1312 roku, krzyżowały się ważne szlaki handlowe, wiodące z Krakowa w kierunku Cieszyna, na Morawy i do Czech, oraz z Górnego Śląska przez Żywiec na Węgry. Brodu na Białej strzegł najpewniej drewniany gródek w miejscu dzisiejszego zamku, a nowo powstałe miasto, ulokowane na naturalnym wzniesieniu o powierzchni około 4 ha, liczące około 80 działek siedliskowych, otoczono pierwszymi fortyfikacjami: wałem ziemnym zwieńczonym palisadą i suchą fosą. Mieszkańcy trudnili się głównie rolnictwem, informacje o cechach rzemieślniczych pochodzą dopiero z XV wieku.

Okolo 1316 roku w wyniku kolejnego podziału wyodrębnione zostało samodzielne księstwo oświęcimskie: na rzece Białej powstała granica dzielnicowa, a Bielsko stało się miastem granicznym we włościach Piastów cieszyńskich. Nadgraniczne położenie odgrywało odtąd istotną rolę w dziejach miasta, zapewne w następnych latach dotychczasowe obwarowania zastępowano stopniowo solidniejszymi fortyfikacjami murowanymi.

W 1327 r. księstwa górnośląskie, w tym cieszyńskie i oświęcimskie, odpadły od Polski i znalazły się w granicach królestwa czeskiego, do którego wcielone zostały ostatecznie w 1348 roku. Książę cieszyński Przemysław Noszak († 1410), bliski współpracownik cesarza Karola IV Luksemburskiego, w 2 połowie XIV stulecia wznosił w Bielsku murowany zamek, wzorując się na cesarskiej rezydencji w Karlsteinie. W burzliwych latach wojen husyckich fortyfikacje zamku i miasta wzmocnił następca Przemysława, książę

cieszyński Bolesław I († 1431). Od ok. 1452 do 1474 roku Bielsko było stałą siedzibą Piasta cieszyńskiego Waclawa I, a tutejsza okolica po raz pierwszy została wydzielona z księstwa cieszyńskiego jako samodzielne terytorium. Jak donoszą kronikarze, w 1447 roku miała zostać ukończona budowa murewanego kościoła św. Mikołaja, do którego ze Starego Bielska przeniesiono siedzibę bielskiej parafii.

Gdy awanturńczy książę oświęcimski Janusz IV zmuszony został do sprzedaży swojego księstwa królowi polskiemu Kazimierzowi Jagiellończykowi, w 1457 roku Bielsko stało się pogranicznym miastem królestwa czeskiego, a wzdłuż rzeki Białej przez trzysta lat z okładem przebiegała granica państwa.

Od 1468 roku księstwo cieszyńskie, a wraz z nim Bielsko, przez ponad dwie dekady formalnie należało do Węgier. Po śmierci węgierskiego króla Macieja Korwina w 1490 roku ziemie te, wraz ze Śląskiem i Morawami, wróciły pod panowanie króla Czech Władysława Jagiellończyka, którego zaufanym współpracownikiem był ostatni średniowieczny Piast cieszyński Kazimierz II († 1528). Książę ten rezydował okresowo w Bielsku, gdzie w 1489 roku założył rozległy ogród zamkowy. Za jego czasów rozwinęła się w księstwie gospodarka rybna, a w dolinie Wisły i wzdłuż jej górskich dopływów, także w dolinie Białej, powstały dziesiątki stawów.

Z końca XV stulecia pochodzą informacje o bielskim Dolnym Przedmieściu, zabudowywanym stopniowo wzdłuż spływającego do Białej potoku Niper.

Przebieg szlaku:

Zamek (1) – wieża zamkowa: **średniowieczna dolna brama miejska*** **(2)** – ul. Władysława Orkana – **relikty zewnętrznych murów obronnych miasta (3)** – ul. Józefa Pankiewicza – **relikty średniowiecznego muru wewnętrznego (4)** – ul. Kręta – **baszta obronna (5)** – ul. Ludwika Waryńskiego – **górną bramą miejską* (6)** – **fosa miejska* (7)** – ul. Świętej Trójcy – pl. św. Mikołaja – **kościół katolicki św. Mikołaja (8)** – ul. Kościelna – **Rynek (9)** – **relikty zabudowy rynku (10)** – ul. Schodowa – taras wzdłuż ul. Zamkowej – **zamek (1)**.

* obiekty nieistniejące

Długość szlaku: 1,2 km

Czas przejścia: 30 min

Średniowieczne
Bielsko

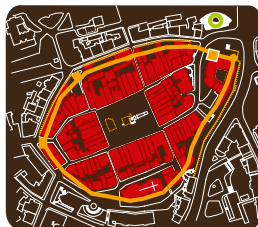
1. Zamek

Wzniesiony w XIV w. przez księcia cieszyńskiego Przemysława I Noszaka. Należał m.in. do Piastów cieszyńskich (do 1572 r.), węgierskich Sunneghów (1592-1724) i książąt Sułkowskich (1752-1945). Wielokrotnie przebudowywany, ostatnio w latach 1855-1864 w stylu historyzmu.

Tablica informacyjna: ul. Wzgórze 16

Średniowieczne
Bielsko

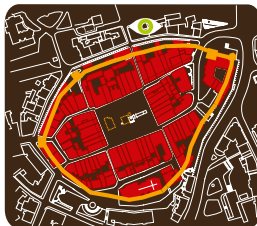
2. Średniowieczna dolna brama miejska*

Wzniesiona w XIV w., miała postać wieży z ostrołukowym przejazdem. W XV w. włączono ją w obręb rozbudowywanego zamku jako narożną basztę. Wewnątrz wieży zamku zachowały się fragmenty portalu bramy oraz bruku traktu wjazdowego do miasta.

Tablica informacyjna: ul. Wzgórze 16

Średniowieczne
Bielsko

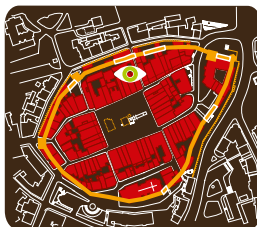
3. Relikty zewnętrznych murów obronnych miasta

Mur ten powstał najprawdopodobniej w XVI w. Stanowił drugi pierścień murów, wzmacniający system obronny miasta wobec groźby inwazji tureckiej. Podobnie jak mur wewnętrzny, zbudowany był z łamanego wapienia. Jego obecność udokumentowano we wschodniej i północnej linii fortyfikacyjnej miasta.

Tablica informacyjna: ul. W. Orkana 15

Średniowieczne
Bielsko

4. Relikty średniowiecznego muru wewnętrznego

Mur wewnętrzny, datowany na XIV w., przebiegał równolegle do późniejszego muru zewnętrznego. Był wysoki, zbudowany ze złomów łamanego wapienia. Sąsiedował z uliczką, której pozostałością jest dziś ul. Pankiewicza. Fragmenty jego fundamentów odkryto w wielu miejscach bielskiej starówki.

Tablica informacyjna: ul. J. Pankiewicza 2

Średniowieczne
Bielsko

5. Baszta obronna

Czworokątna baszta łupinowa, otwarta od strony miasta, mogła pełnić rolę furty dla pieszych u wylotu uliczki prowadzącej od strony rynku w kierunku miejskiego pastwiska. Powstała w 2 poł. XIV lub w 1 poł. XV w. Zachowały się tylko fundamenty.

Tablica informacyjna: ul. Kręta

Średniowieczne
Bielsko

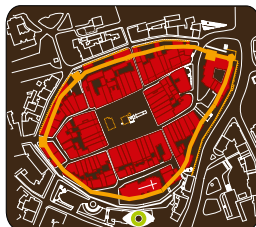
6. Górna brama miejska*

Strzegła od zachodu wjazdu do miasta. Wysunięta w fosę miała kształt prostokąta o wymiarach 7 x 11 m. Rozbudowana w XVI w. wraz z powstaniem murów zewnętrznych. Na rycinie z 1801 r. widać jeszcze jej wieżę. Zachowały się tylko fundamenty.

Tablica informacyjna: ul. Piwowska 3

Średniowieczne
Bielsko

7. Fosa miejska*

Sucha fosa o szerokości 10 – 11 m była ważnym elementem systemu fortyfikacji miasta. Mogła powstać już w początkach XIV w. Ślady wskazują na jej przebieg wzdłuż osi ul. Świętej Trójcy, ukośnie przez pl. św. Mikołaja i wzdłuż ul. Schodowej. W stoku fosi od strony miasta odkryto drewniane, ukośnie wbite pale.

Tablica informacyjna: pl. św. Mikołaja – ul. Schodowa

Średniowieczne
Bielsko

8. Kościół katolicki św. Mikołaja

Jako kościół murowany powstał prawdopodobnie w poł. XV w. Wielokrotnie niszczone pożarami. Współczesny, monumentalny charakter nadała mu rozbudowa (1908-1910) wg planów wiedeńskiego architekta Leopolda Bauera. Do 1783 roku kościół otaczał miejski cmentarz.

Tablica informacyjna: pl. św. Mikołaja

Średniowieczne
Bielsko

9. Rynek w Bielsku

Główny plac miasta wytyczony w początkach XIV w. podczas lokacji na prawie niemieckim. Centrum administracyjno-handlowe Bielska do XIX w. Odbywały się tu jarmarki i cotygodniowe targi. W obrębie rynku usytuowane były ratusz, pręgierz oraz urzędnictwa handlowe – m.in. waga miejska. Na budynku nr 23 odsłonięto w 2012 r. tablicę upamiętniającą księcia Mieszka I cieszyńskiego, założyciela miasta.

Tablica informacyjna: Rynek 24

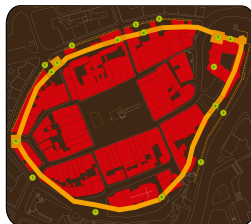
Średniowieczne
Bielsko

10. Relikty zabudowy rynku

W zachodniej pierzei rynku odkryto pozostałości zabudowy pochodzące od czasów średniowiecza aż po XIX w. Początkowo domy były drewniane z kamiennymi piwnicami. W środku działek o szerokości ok. 6,5 m i długości 43 m znajdowały się zabudowania gospodarcze, w tyle – ogródki, kloaki i studnie.

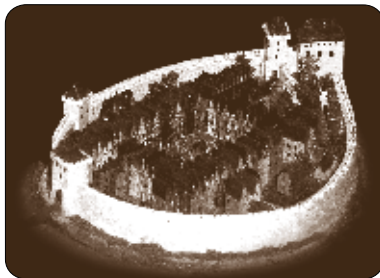
Tablica informacyjna: Rynek 4

10a. Średniowieczne Bielsko

Miasto lokowano w początkach XIV w. na gruncie wcześniejszej osady. Zachowany do dzisiaj układ przestrzenny starówki nawiązuje do typowych rozmiarów miast zakładanych na prawie niemieckim. Centrum stanowił prostokątny rynek (1,5 x 2 sznury – ok. 60 x 80 m), od którego naroży wymierzono prostopadle uliczki, wydzielając w ten sposób bloki przeznaczone do zabudowy. Usytuowano w nich wąskie działki siedliskowe (1,5 pręta x 1 sznur – ok. 6,5 m x 43 m). Całość otoczona była pierścieniem systemu fortyfikacyjnego. Funkcję centrum administracyjno-handlowego miasta spełniał rynek. Odkryto tu pozostałości średniowiecznego ratusza, drewniany zbiornik z XVI w., studnię z kamienną cembrowiną z XVII w., resztki drewnianego wodociągu, a w zach. części – budynek interpretowany jako waga miejska.

Tablica informacyjna: ul. Wzgórze 14

10b. System fortyfikacyjny miasta Bielska

Najwcześniejszą linię fortyfikacyjną miasta stanowił najprawdopodobniej wał ziemny poprzedzony suchą fosą. W 1. połowie XIV w. ze względu na pograniczne położenie miasta zastąpił go mur zbudowany ze złomów łamanego wapienia. Wjazd i wyjazd z miasta umożliwiały dwie bramy: dolna usytuowana przy zamku oraz górna u zbiegu dzisiejszych ulic: Piwowskiej, Świętej Trójcy i Waryńskiego. Drugi pierścień murów, zbudowany podobnie jak mur średniowieczny z łamanego wapienia, powstał w wieku XVI w., wzmacniając system obronny miasta wobec groźby inwazji tureckiej. Obydwie linie obronne zostały, poza nielicznymi wyjątkami, wyburzone w wieku XVIII i XIX. Bardzo ważną funkcję w systemie fortyfikacyjnym miasta pełnił zamek, stanowiąc od początku swego istnienia jeden z najważniejszych jego elementów obronnych.

Tablica informacyjna: ul. W. Orkana 15

2. Od grodziska do miasta

Pierwszą średniowieczną osadą na terenie dzisiejszego Bielska-Białej było grodzisko w Starym Bielsku, założone na szlaku handlowym wiodącym z Krakowa do Czech pod koniec XII lub na początku XIII stulecia. W tym czasie w Polsce postępowano rozbić dzielnicowe, a władzę nad Górnym Śląskiem objął, w wyniku bratobójczych walk, książę Mieszko Piłtonogi († 1211). Zwał się księciem raciborskim, a od 1202 roku, po zdobyciu dzielnicy opolskiej, księciem raciborsko-opolskim. Być może to właśnie Mieszko, protoplasta Piastów górnośląskich, zlecił budowę starobielskiego grodu, otoczonego podwójnym wałem oraz fosą. Jego mieszkańcy trudnili się m.in. wytopem i obróbką żelaza, pracując najpewniej na rzecz kasztelani w Cieszynie. Całe założenie liczy 3 ha powierzchni, najnowsze badania odkryły na tym terenie ponad 20 obiektów mieszkalnych, regularnie rozmieszczonych wokół centralnie położonego prostokątnego placu. Najpewniej nie było więc grodzisko, jak dotąd przypuszczano, tzw. refugium, do którego chroniła się okoliczna ludność w razie zagrożenia, lecz stale zamieszkałym osiedlem. Ostatnie badania nad początkami miast w Niemczech, w Czechach i na Morawach wskazują, że takie założenia mogły być formą wczesnych ośrodków miejskich. Pod koniec XIII wieku grodzisko, zniszczone przez gwałtowny pożar, zostało opuszczone. Później ulokowano na jego terenie tzw. średni folwark starobielski. Okazałe wały i fosa przetrwały jednak aż do połowy XIX wieku, gdy po zbudowaniu kościoła ewangelickiego wielkim nakładem pracy zostały zniwelowane z polecenia miejscowego pastora, księdza Jana Gloxina.

W sąsiedztwie grodziska pod koniec XIII stulecia założono wieś Bielsko, zwaną później Starym Bielskiem. To typowa dla ówczesnej epoki wieś leśno-łanowa (łańcuchówka) z zabudową ciągnącą się wzdłuż doliny potoku Starobielskiego i usytuowanymi prostopadle do głównej drogi polami. W centrum miejscowości stanął drewniany kościół, według legendy w miejscu pogańskiego gaju dębowego. Fundatorem murowanego kościoła pw. św. Stanisława Biskupa, wystawionego w 2 połowie XIV wieku, był najpewniej książę cieszyński Przemysław Noszak. Kościół ten miał być

pierwotnie siedzibą parafii w Bielsku. Do miasta przeniesiono ją dopiero po wybudowaniu w 1447 roku kościoła pw. św. Mikołaja.

Aż do uruchomienia w latach 80. XVIII wieku szosy cesarskiej, czyli dzisiejszej ulicy Cieszyńskiej, z Bielska w kierunku Cieszyna podróżowano obecną ulicą Jana III Sobieskiego. To odcinek średniowiecznego traktu solnego, wiodącego z kopalni w Wieliczce i Bochni na zachód, do Czech. Droga od grodziska do miasta liczy niespełna 2 km długości, warto ją przemierzyć pieszo śladem miejscowych chłopów, przez stulecia wędrujących do Bielska, aby sprzedać swoje ziemiopłaty, a w zamian nabyć sól z miejskich magazynów i zaopatrzyć się w wyroby rzemieślnicze.

Oprócz podróżnych, kupców, rycerzy i dyplomatów traktem solnym podążały przez Bielsko także najwyższej rangi orszaki dworskie. Na rzece Białej przekraczano granicę księstw cieszyńskiego i oświęcimskiego, która od 1457 roku na ponad trzy stulecia stała się granicą państwową. Rolę „przejścia granicznego” pełnił bród w miejscu dzisiejszego mostu w ciągu ul. ks. Stanisława Stojałowskiego.

Przebieg szlaku:

ul. Pod Grodziskiem: – **grodzisko w Starym Bielsku (11)** – ul. Wał Szwedzki – ul. Jana III Sobieskiego – **kościół katolicki św. Stanisława (12)** – ul. Jana III Sobieskiego: **szlak solny (13)** – ul. Celna – Rynek – ul. Wzgórze – pl. Franciszka Smolki – ul. 11 Listopada – **rzeka Biała (14)**.

Długość szlaku: 3,5 km

Czas przejścia: 60 min

UWAGA: Skrócimy dystans o 0,4 km, jeśli zwiedzanie rozpoczniemy od kościoła św. Stanisława.

Od grodziska
do miasta

11. Grodzisko w Starym Bielsku

Grodzisko pierścieniowe z XII-XIV w. o średnicy ponad 200 m. Otoczone było dwoma wałami i fosą o szerokości ok. 15 m. Zachowały się tylko fragmenty wału wewnętrznego od wschodu i zewnętrznego od południowego wschodu i zachodu. Odkryto pozostałości chat, studni, jam gospodarczych oraz dymarek do wytopu żelaza.

Tablica informacyjna: ul. Pod Grodziskiem

Od grodziska
do miasta

12. Kościół katolicki św. Stanisława

Jako kościół murowany został ufundowany prawdopodobnie przez księcia Przemysława I Nosszaka w 2. poł. XIV w. w centrum dawnej wsi Bielsko. Gotycki, orientowany, jednonawowy z pięciobocznym prezbiterium, zbudowany z łamanego kamienia. We wnętrzu cenny gotycki tryptyk i polichromie z XIV-XVII w.

Tablica informacyjna: ul. św. Stanisława

Od grodziska
do miasta

13. Ulica Jana III Sobieskiego – szlak solny,

Średniowieczny trakt, którym od XIII w. przewożono sól z kopalni w Wieliczce i Bochni w kierunku Czech i Moraw. Jego odcinek w okolicy Bielska wiódł od brodu na rzece Białej przez dolną bramę miejską pod zamkiem i dalej ul. Wzgórze przez Rynek oraz ulicami Celną, Sobieskiego w kierunku grodziska i kościoła św. Stanisława w Starym Bielsku.

Tablice informacyjne: Jana III Sobieskiego 2, ul. Jana III Sobieskiego 63

Od grodziska
do miasta

14. Rzeka Biała

Granica Śląska i Małopolski. W przeszłości granica Królestwa Czeskiego i Polskiego (1457-1526), monarchii austriackich Habsburgów i Rzeczypospolitej (1526-1772), Śląska Austriackiego i Galicji (1772-1918) oraz województw śląskiego i krakowskiego (1922-1950). Do 1950 r. granica między Bielskiem i Białą.

Tablica informacyjna: ul. 11 Listopada 10

3. Trakt cesarski

Wędrówka traktem cesarskim ukazuje Bielsko i Białą z epoki przedindustrialnej: prowincjonalny, lecz znaczący ośrodek sukiennictwa na śląsko-galicyjskiej granicy, miasto rzemieślników i kupców, przystanek na trasie dyliżansów pocztowych podążających z Wiednia do Lwowa; zapoznaje z zabudową powstałą do połowy XIX wieku.

Bielsko, dzieląc losy Śląska i Czech, od 1526 roku znajdowało się pod panowaniem austriackich Habsburgów. Piastowie cieszyńscy, a później kolejni właściciele bielskiego państwa stanowego: Karol Promnitz (1572-1582), Adam Schaffgotsch (1582-1592) oraz Sunneghowie (1592-1724), dbali o rozwój miasta, wspierając szczególnie rzemiosło. Liczni sukiennicy osiedlający się od połowy XVI wieku poza murami, wzdłuż traktu do Cieszyna, dali początek Górnemu Przedmieściu. Dzięki peryferyjnemu, nadgranicznemu położeniu Bielsko omijała na ogół wielka historia, a jego mieszkańcy żyli w miarę spokojnie.

Na rozwoju miasta cieniem położyła się wojna trzydziestoletnia (1618-1648). Rujnujące były zwłaszcza długotrwałe kwatery wojskowe, a w 1646 roku miasto zdobyli i obrabowali Szwedzi. W latach 1659 i 1664 Bielsko spustoszyły pożary, wskutek których dotychczasową drewnianą zabudowę zaczęto zastępować murowaną. W 1682 roku splądrowali je węgierscy rebelianci, a w rok później ciągnęły tędy wojska polskie pod wodzą hetmana Sieniawskiego, podążające na odsiecz Wiednia.

Nieszczęśliwe zrządenia losu nie zahamowały rozwoju Bielska, które weszło w wiek XVIII jako największy ośrodek rzemiosła na Śląsku Cieszyńskim, przyciągający nowych mieszkańców z całej środkowej Europy. Po wygaśnięciu rodu Sunneghów właścicielem miasta i okolicy został hrabia Henryk Wilhelm Solms (1728-1741), a po nim minister cesarzowej Marii Teresy, Fryderyk Wilhelm Haugwitz (1742-1752). W 1752 roku bielskie państwo stanowe, podniesione do godności księstwa, przeszło w ręce polskiego magnata Aleksandra Józefa Sułkowskiego i dziedziczone było przez jego następców.

W wyniku I wojny śląskiej (1740-1742) większość Śląska przeszła pod panowanie Prus. Z pozostałej części utworzono tzw. Śląsk Austriacki, w skład

którego weszło Bielsko, na północ od miasta granicę z Prusami wyznaczała rzeka Wisła. II wojna śląska (1744-1745) i wojna siedmioletnia (1757-1763) utrwaliły podział Śląska. Bielsko zostało odcięte od dotychczasowej metropolii – Wrocławia, jednocześnie zyskało na znaczeniu jako pozostały przy Austrii ośrodek sukiennictwa, skoncentrowanego głównie na utraconym Dolnym Śląsku. Wzrosła też jego rola jako miasta handlowego, m.in. tędy w latach 1742-1772 wiódł główny szlak przepędu była z Polski w kierunku Wiednia.

Po drugiej stronie granicznej rzeki Białej leżał Lipnik, jedna z największych osad księstwa oświęcimskiego, siedziba starostwa dzierżawionego przez polskich możnowładców, m.in. Zebrzydowskich (1548-1598) i Komorowskich (1598-1633). W 1564 roku po raz pierwszy odnotowano w dokumentach liczący 13 chat przysiółek Lipnika o nazwie Biała, położony w dolnym biegu potoku Niwka. Miejscowość szybko się rozwijała, także dzięki osiedlającym się w niej sukiennikom z sąsiedniego Bielska, a w 1613 roku stała się samodzielną wioską. Po 1648 roku napłynęli do Białej liczni luterańscy emigranci z cesarskiego Śląska. W 1723 roku na prośbę ówczesnego starosty lipnickiego, wojewody chełmińskiego Jakuba Zygmunta Rybińskiego, król polski August II Mocny nadał Białej prawa miejskie. Wkrótce w mieście wytyczono rynek i zbudowano ratusz. W połowie XVIII stulecia miasto Biała było najsilniejszym ośrodkiem sukienniczym w zachodniej Małopolsce i ważnym nadgranicznym ośrodkiem handlowym. Podczas konfederacji barskiej (1768-1772) w Białej przez pewien czas znajdowała się główna siedziba władz powstańczych, tzw. generalności.

W wyniku I rozbioru Polski w 1772 roku miasto znalazło się w Austrii, w nowo utworzonej prowincji – Galicji. Jego początkowo niełatwa sytuacja gospodarcza poprawiła się w 1784 roku po zniesieniu bariery celnej na granicy ze Śląskiem, a przede wszystkim w 1789 roku, kiedy to Biała stała się królewskim wolnym miastem i samodzielną parafią, co uniezależniło ją od dominium lipnickiego.

Znaczącą rolę w procesie zrastania się obu miast odegrała budowa łączącego Wiedeń i Lwów traktu cesarskiego w latach 70. i 80. XVIII wieku, w szczególności wytyczenie i zabudowa łączącej Bielsko i Białą nowej osi urbanistycznej: dzisiejszej ul. 11 Listopada. W Bielsku zagęściła się zabudowa Dolnego Przedmieścia na północ od obecnego pl. Franciszka Smolki,

a w Białej na wschód od Rynku, zwanego odtąd Starym (pl. Wojska Polskiego), wytyczono Rynek Nowy (pl. Wolności). Tak ukształtowało się znane nam współcześnie centrum dwumiaści z łączącym oba ośrodki mostem na rzece Białej.

Przebieg szlaku:

ul. Cieszyńska: **trakt cesarski (15) – magistrat miasta Bielska 1849-1950 (16) – ul. Cieszyńska – Rynek – ratusz miasta Bielska 1759-1819 (17) – ratusz miasta Bielska 1819-1849 (18) – ul. Podcienie (19) – stara poczta (20) – ul. Wzgórze – kamieniczka późnobarokowa, tzw. Dom Kałuzy (21) – ul. Nad Niprem (22) – pl. Bolesława Chrobrego: dawny plac Garncarski (23) – pl. Franciszka Smolki: dawny Dolny Rynek (24) – kościół szpitalny św. Anny* (25) – ul. 11 Listopada: dawna Wiedeńska (27) – ul. ks. Stanisława Stojałowskiego: dawna Nad Niwką (26) – ul. 11 Listopada – pl. Wojska Polskiego: Stary Rynek w Białej (28) – dawna zabudowa Rynku* (29) – dawny ratusz miasta Białej (30) – ul. 11 Listopada – pl. Wolności: Nowy Rynek w Białej (31) – Dom Cechowy bialskich sukienników (32) – ul. 11 Listopada – Dwór Köntzera (33) – ul. Żywiecka: drugi trakt cesarski (34) – klasztor siostr Córek Bożej Miłości: dawny dwór lipnicki (35).**

* obiekty nieistniejące

Długość szlaku: 2,6 km

Czas przejścia: 60 min

Trakt cesarski

15. Ulica Cieszyńska – trakt cesarski

Wytyczona w latach 80. XVIII w. jako fragment traktu cesarskiego (zwanego też szosą cesarską), łączącego Wiedeń ze Lwowem. W parterowych i piętrowych domach z przełomu XVIII i XIX w. znajdowały się liczne warsztaty sukienników.

Tablice informacyjne: ul. Cieszyńska 25, ul. Cieszyńska 66

Trakt cesarski

16. Magistrat miasta Bielska (1849/1850 – 1950)

Pierwotnie dwa odrębne budynki przy trakcie cesarskim. Pierwszy, u wylotu ul. Świętej Trójcy, był siedzibą władz miasta od przełomu lat 1849/50. Drugi, w narożniku ul. Kopernika, wystawiono w 1887 r. w miejscu starszego domu. Obie nieruchomości przebudowano do dzisiejszej postaci w latach 1938-1939.

Tablica informacyjna: ul. Cieszyńska 10

Trakt cesarski

9. Rynek w Bielsku

Główny plac miasta wytyczony w początkach XIV w. podczas lokacji na prawie niemieckim. Centrum administracyjno-handlowe Bielska do XIX w. Odbywały się tu jarmarki i cotygodniowe targi. W obrębie rynku usytuowane były ratusz, pręgierz oraz urzędnictwa handlowe – m.in. waga miejska. Na budynku nr 23 odsłonięto w 2012 r. tablicę upamiętniającą księcia Mieszka I cieszyńskiego, założyciela miasta.

Tablica informacyjna: Rynek 24

Trakt cesarski

17. Ratusz miasta Bielska (1759-1819)

Budynek z XVII w., zakupiony przez miasto od kupca Ferdynanda Koronsay'a w 1759 r., użytkowany był jako ratusz prawdopodobnie do 1819 r. W 1808 r. zniszczony w pożarze miasta, w 1814 r. zakupiony został przez austriacki Skarb Państwa z przeznaczeniem na urząd celný, funkcjonujący tu do 1918 r.

Tablica informacyjna: Rynek 7

Trakt cesarski

18. Ratusz miasta Bielska (1819-1849)

Oddany do użytku w 1819 r., stanął w miejscu dwóch domów spalonych w 1808 r. Od 1849 do 1903, wraz z budynkiem nr 10, siedziba władz powiatowych: sądu, urzędu finansowego i starostwa. Później m.in. posterunek straży miejskiej i komisariat policji. W latach 1906-1941 drugie piętro zajmowało miejskie muzeum.

Tablica informacyjna: Rynek 9

Trakt cesarski

19. Ulica Podcienie

Stojące tutaj domy arkadowe wzniesiono w miejscu starszych, drewnianych, zniszczonych przez wielkie pożary miasta w połowie XVII w. Dawniej ulica biegła nieco poniżej poziomu podcieni. W 1844 r. zmieniono jej pochylenie podczas przebudowy stromego zjazdu na Dolne Przedmieście obok zamku.

Tablica informacyjna: ul. Podcienie 1

Trakt cesarski

20. Stara poczta

W tym budynku od końca XVIII w. do 1873 r. działała stacja pocztowa w Białymstoku, utworzona w 1744 r. Tu zatrzymywały się dyliżanse linii Wiedeń – Lwów kursujące regularnie od 1775 r. Sien przejazdowa prowadziła do obszernych stajni, znajdujących się w miejscu dzisiejszej kamienicy przy ul. Wzgórze 5
Tablica informacyjna: Rynek 22

Trakt cesarski

21. Kamieniczka późnobarokowa, tzw. Dom Kałuży

Zbudowana przez kupca Jana Bartelmussa w 2. połowie XVIII wieku w sąsiedztwie dolnej bramy i fosy miejskiej. W latach 1879-1917 własność introligatora Karola Kałuży. Jedyny zachowany budynek tego typu w Białymstoku-Białej; dolna część fasady była wielokrotnie przebudowywana.

Tablica informacyjna: ul. Wzgórze 15

Trakt cesarski

22. Ulica Nad Niprem

W 1863 r. nakryto sklepieniem i skanalizowano potok Niper, spływający z Górnego Przedmieścia do rzeki Białej. Niper, łączący się u podnóża zamku z Młynówką, do połowy XIX w. tworzył główną oś urbanistyczną Dolnego Przedmieścia, istniejącego już w pierwszej połowie XV stulecia.

Tablica informacyjna: ul. Nad Niprem 2

Trakt cesarski

23. Plac Bolesława Chrobrego – dawny plac Garncarski

W połowie XIX w., po rozbiórce kilku domów nad potokiem Niper, powstał Rynek Smolny. Około 1890 r. nazwano go placem Garncarskim, bowiem handlowano tu wówczas wyrobami ceramicznymi. Obecną nazwę wprowadzono w 1925 r., a wkrótce potem usunięto ostatni budynek oddzielający plac od ul. Wzgórze.

Tablica informacyjna: pl. Bolesława Chrobrego 1

Trakt cesarski

24. Plac Franciszka Smolki – dawny Dolny Rynek

W XIX w. centrum gospodarcze Bielska. Tutaj zawierano transakcje handlując wełną i sukniem. Około 1890 r. nazwano go placem Giełdowym, a w latach 20. XX w. – placem Franciszka Smolki. W 1973 r. w miejscu wyburzonych budynków pierzei wschodniej wytyczono ul. ks. Stanisława Stojałowskiego.
Tablica informacyjna: pl. F. Smolki 1

Trakt cesarski

25. Kościół szpitalny św. Anny*

Zbudowany w latach 70. XVI w. dzięki fundacji barona Karola Promnitz, z wieżą z 1781 r. Przy kościele znajdował się miejski szpital-przysiężnik, a za nim cmentarz. Zniszczony w pożarze w 1808 r., w 1814 r. zastąpiony został przez Dom Cechowy sukienników, a w 1914 r. przez obecny budynek.
Tablica informacyjna: pl. F. Smolki 3

Trakt cesarski

26. Ulica ks. Stanisława Stojałowskiego – dawna Nad Niwką

Nad końcowym odcinkiem Potoku Lipnickiego zwanego Niwką stanęły w XVI w. pierwsze domy osady Białka. Część potoku poniżej ul. Ratuszowej już w 1913 r. nakryto żelbetowym sklepieniem, odcinek do placu Opatrzności Bożej w pół wieku później. Dzisiejszą ulicę oddano do użytku w 1973 r.

Tablice informacyjne: ul. ks. St. Stojałowskiego 5 / Krótka;

ul. ks. Stojałowskiego 37 / Konfederatów Barskich

Trakt cesarski

27. Ulica 11 Listopada – dawna Wiedeńska

Do 1890 r. ul. Wiedeńska, później Główna. Część budowanej w latach 1777-1785 szosy cesarskiej Białka – Lwów, głównego traktu Galicji. Odcinek Białka – Bochnia uruchomiono w 1781 r. Stojące przy ulicy kamieniczki z przełomu XVIII i XIX w. tworzą cenny zespół architektury tzw. doby józefińskiej.

Tablice informacyjne: ul. 11 Listopada 15, ul. 11 Listopada 35

Trakt cesarski

28. Plac Wojska Polskiego – Stary Rynek w Białej

Wytyczony po nadaniu Białej praw miejskich przez króla Augusta II Mocnego w 1723 r., o wymiarach 80 x 100 m. Do 1827 r. stały na nim budynki tzw. staro-ratusza i wagi miejskiej. W latach 1890-1918 nosił nazwę placu Józefa. W czwartki i soboty odbywały się tu targi, a cztery razy w roku jarmarki.

Tablica informacyjna: pl. Wojska Polskiego 17

Trakt cesarski

29. Dawna zabudowa Rynku*

W tym miejscu do lat 90. XIX w. stał ostatni drewniany dom przy białskim Rynku. Zbudowany około połowy XVIII w., zwrócony szczytem w kierunku placu, z charakterystycznym podcieniem i tzw. pawlaczem na piętrze, reprezentował zabudowę typową dla małopolskich miasteczek.

Tablica informacyjna: pl. Wojska Polskiego 2

Trakt cesarski

30. Dawny ratusz miasta Białej

W tym miejscu ok. 1780 r. stanął drugi ratusz miasta Białej. W 1827 r. drewnianą budowlę zastąpiła nowa, murowana, pierwotnie piętrowa, ok. 1870 r. podwyższona o II piętro i przebudowana do dzisiejszej postaci przez budowniczego Emanuela Rosta. Siedziba władz miasta do 1897 r.

Tablica informacyjna: ul. 11 Listopada 38

Trakt cesarski

31. Plac Wolności – Nowy Rynek w Białej

Wytyczony pod koniec XVIII w. przy zbudowanym nieco wcześniej trakcie cesarskim do Lwowa, o wymiarach 57 x 80 m. Był jednym z elementów regulacji urbanistycznej miasta w dobie józefińskiej. W latach 1890-1918 nosił nazwę plac Franciszka. Podczas targów handlowano tu wyrobami drewnianymi i wiklinowymi.

Tablica informacyjna: pl. Wolności 10

Trakt cesarski

32. Dom Cechowy bielskich sukienników

Zbudowany w 1812 r., nabyty przez bielskich sukienników w 1825 r. Siedziba cechu do jego rozwiązania na początku XX w. W latach 1850-1874 na pierwszym piętrze mieściła się niższa szkoła realna, pierwsza szkoła średnia w Bielsku-Białej. W latach 1941-1945 w budynku miało siedzibę Muzeum Regionalne.

Tablica informacyjna: pl. Wolności 7

Trakt cesarski

33. Dwór Köntzera

Klasycyistyczny budynek z krużgankami i dziedzińcem, wzniesiony pod koniec XVIII w. przy trakcie cesarskim przez lipnickiego kupca Jana Thomkego, pełnił rolę domu spedycyjnego i zajazdu. Później własność Juliusza Köntzera († 1873), kupca i producenta spirytusu. Część zabudowań wyburzono w latach 70. XX w.

Tablica informacyjna: ul. 11 Listopada 102

Trakt cesarski

34. Ulica Żywiecka – drugi trakt cesarski

Biorąca początek koło dworu Thomkego, zbudowana w latach 1818-1820 ul. Żywiecka, zwana była drugą szosą cesarską. Zastąpiła biegnący bliżej rzeki Białej dawny trakt w kierunku Żywca, dzisiejszą ul. Broniewskiego.

Tablica informacyjna: ul. Żywiecka 1

Trakt cesarski

35. Klasztor Sióstr Córek Bożej Miłości – dawny dwór lipnicki

Od początku XVII w. stał tu dwór obronny starostów lipnickich, przed 1845 r. zastąpiony klasycystycznym, piętrowym pałacem. W 1885 r. osiadły w nim siostry ze zgromadzenia Córek Bożej Miłości, zakładając klasztor św. Hildegardy. W 1896 r. budowniczy Emanuel Rost junior powiększył budowlę o drugie piętro i kaplicę.

Tablica informacyjna: ul. Żywiecka 20

4. Mały Wiedeń

Gwałtowny rozwój gospodarczy i związany z nim wzrost zamożności mieszkańców spowodowały, że w drugiej połowie XIX wieku siostrzane miasta u podnóża Beskidów przekształciły się w nowoczesny ośrodek przemysłowy, już wówczas określane obecnym mianem Bielska-Białej.

Administracyjnie Bielsko należało do Śląska Austriackiego ze stolicą w Opawie. Od 1851 roku było siedzibą powiatu i starostwa, a w 1869 roku, z uwagi na swoje znaczenie, uzyskało specjalny status miasta wydzielonego. Biała leżała w Galicji, której stolicą był Lwów. Od 1855 roku była miastem powiatowym obwodu wadowickiego, a w 1867 roku została siedzibą starostwa.

W 1855 roku bocznicą Kolei Północnej poprowadzona z Dziedzic do Bielska połączyła miasto z siecią kolejową Europy. Wkrótce potem stanęły pierwsze okazałe kamienice przy dzisiejszych ulicach Barlickiego (wówczas Kolejowej) oraz Cechowej. Liczne nowe fabryki budowano w następnych latach na rozrastającym się ku północy Dolnym Przedmieściu, a także na położonym na południe od centrum Przedmieściu Żywieckim. W 1862 roku uruchomiono gazownię miejską i wprowadzono oświetlenie ważniejszych ulic.

Okres największych zmian architektonicznych zapoczątkowało w Bielsku przebiecie przez centrum miasta tunelu linii kolejowej do Żywca, uruchomionej w 1878 roku. Związane z tą inwestycją wyburzenia były kontynuowane w następnych latach: kosztem starej zabudowy regulowano i poszerzano ulice, zakładano place, stawiano reprezentacyjne gmachy publiczne i okazałe kamienice mieszczańskie, odpowiadające randze miasta. Wytoczano nowe ulice, przy których powstawały piękne dzielnice mieszkaniowe ze stojącymi wśród parków i zieleńców domami kupców, fabrykantów i urzędników. Wprowadzano najnowsze udogodnienia cywilizacyjne: sieć telefoniczną (1888), elektrownię (1893), linię tramwajową i wodociąg (1895). Spośród gmachów użyteczności publicznej powstały m.in.: teatr (1890), szpital (1893) oraz centralny gmach urzędowy (1903). Na przełomie XIX i XX wieku wiedeński architekt Max Fabiani opracował projekt przestrzennego rozwoju miasta, który stał się podstawą do planowania jego dalszego rozwoju.

W galicyjskiej Białej, zwanej niekiedy uboższą siostrą Bielska, zmiany zaczęły się później i nie były aż tak szeroko zakrojone. W 1888 roku na

północnych obrzeżach miasta poprowadzono linię kolejową z Bielska do Kalwarii i wybudowano dworzec. Najwspanialszą budowlą miasta stał się gmach Kasy Oszczędności (1895-1897), obok którego stanął kinoteatr miejski (1913). Powstały liczne nowe kamienice, ulokowane głównie przy obu rynkach, zbudowano wodociąg (1900) oraz szpital powiatowy (1909).

Oba miasta stopiły się niemal w jedną całość pod względem gospodarczym i urbanistycznym, natomiast otaczające je wioski, będące źródłem siły roboczej dla przemysłu, powoli nabierały charakteru przedmieść. Oficjalne spisy ludności ukazują ogromny wzrost zaludnienia. Liczba osób zameldowanych na stałe na obszarze dzisiejszego Bielska-Białej w 1869 roku wynosiła około 36,5 tys., a blisko 60 tys. w roku 1910.

Rozwojowi przestrzennemu towarzyszył rozwój społeczno-kulturalny. Bielsko stało się ważnym ośrodkiem szkolnictwa niemieckiego o znaczeniu ponadlokalnym, działały tutaj m.in.: szkoła realna (1860) i gimnazjum (1871), ewangelickie seminarium nauczycielskie (1867) oraz państwowa wyższa szkoła przemysłowa (1881). Polskie placówki oświatowe do 1918 roku powstawały wyłącznie w Białej i sąsiadujących z nią galicyjskich wioskach. Z każdym rokiem przybywało różnych związków, towarzystw i organizacji, w 1914 roku odnotowano ich 126 w Bielsku (niektóre wspólne dla obu miast) oraz 39 w Białej.

Przynależność państwowa i wynikające z niej powiązania gospodarcze oraz kulturowe, w połączeniu z miejscowymi stosunkami narodowościowymi, ukształtowały obraz Bielska-Białej przełomu XIX i XX stulecia. Uwidoczniły się wpływy kultury czeskiej i austriackiej, a zwłaszcza stolicy, czyli cesarskiego Wiednia. Świadectwem tej epoki pozostają po dzień dzisiejszy architektura Bielska-Białej i owa specyficzna atmosfera, wspólna dla wszystkich miast dawnej monarchii naddunajskiej: od Bregencji po Czerńowce, od Krakowa po Zagrzeb.

Przebieg szlaku:

Poczta Główna (36) – Teatr (37) – ogród zamkowy* (38) – bazar zamkowy* (39) – ul. Wzgórze – Komunalna Kasa Oszczędności (40) – ul. 3 Maja: dawna Cesarza Franciszka Józefa (41) – Hotel „Prezydent” (42) – ul. 3 Maja – nowy dworzec kolejowy w Bielsku (43) – ul. Jana Matejki – ul. Adama Mickiewicza – ul. Teodora Sixta – Państwowa Szkoła

Przemysłowa (44) – Strzelnica (45) – ul. Fryderyka Chopina – ul. Barto-
sza Głowackiego – ul. Stanisława Wyspiańskiego – **szpital miejski (46)** –
ul. Grunwaldzka – **koszary piechoty (47)** – ul. Jana III Sobieskiego – ul. Sło-
neczna – ul. Wita Stwosza – ul. Grunwaldzka – ul. Stanisława Wyspiańskiego
– ul. Andrzeja Frycza-Modrzewskiego – ul. Juliusza Słowackiego – **centralny
budynek urzędowy (48)** – **gmach szkół średnich (49)** – ul. Jarosława Dą-
browskiego – ul. Adama Mickiewicza – **Willa Schneidera (50)** – **Willa Sixta
(51)** – **Dom Korna (52)** – ul. Henryka Sienkiewicza – ul. 3 Maja – ul. Norberta
Barlickiego: **dawna Kolejowa (53)** – ul. 11 Listopada – **Kamienica Burdy
(54)** – ul. 11 Listopada – pl. Wojska Polskiego – **pałacyk Strzygowskiego
(55)** – **kamienica „Pod Żabami” (56)** – **starostwo powiatowe (57)** –
ul. Komorowicka – **kamienica Rosta (58)** – ul. Towarzystwa Szkoły Ludowej
– ul. Legionów – ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego – ul. Wyzwolenia – **szpital
powiatowy w Białej (59)** – ul. 11 Listopada – **Hotel „Pod Czarnym Orłem”
(60)** – ul. 11 Listopada – ul. Ratuszowa – **ratusz miasta Białej (61)** – ul. Bo-
haterów Warszawy – ul. Thomasa Woodrowa Wilsona – ul. Hugona Kołłątaja
– ul. 1 Maja – **Bank Austro-Węgierski (62)** – ul. 1 Maja – Park Włókniarzy:
dawna Aleja na Blichu (63) – ul. Leszczyńska – **koszary kawalerii (64)**.

* obiekty nieistniejące

Długość szlaku: 8,9 km

Czas przejścia: 2 godz. 40 min

UWAGA: Z uwagi na znaczną długość szlaku, zwiedzanie można podzielić
na dwa etapy: najpierw zabytki Bielska (36-54; 3,8 km), a następnie zabytki
Białej oraz bielskiego Żywieckiego Przedmieścia (55-64; 5,1 km). Czas
zwiedzania Bielska skróci się o ok. 20 min, jeśli pominiemy odległe koszary
piechoty (47) i od szpitala miejskiego (46) skierujemy się od razu w stronę
centralnego budynku urzędowego (48).

Mały Wiedeń

36. Poczta Główna

Neobarokowy gmach wzniesiony w latach 1897-1898 przez Karola Korna na podstawie planów c.k. Biura Budownictwa Poczтового w Wiedniu. W budynku mieściły się także telegraf i centrala telefoniczna. Z kopułą wieńczącą narożnik sąsiadują figury Jowisza i Merkurego.

Tablica informacyjna: ul. 1 Maja 2

Mały Wiedeń

37. Teatr

Dawny Teatr Miejski, od 1945 r. Teatr Polski, zbudowany w latach 1889-1890 wg projektu wiedeńskiego architekta Emila Rittera von Förstera. Wzorowany na teatrach Wiednia i Budapesztu. W 1905 r. rozbudowany i zmodernizowany. Frontową elewację zdobią figury muz – Melpomeny i Talii, a szczyt – posąg Apolla.

Tablica informacyjna: ul. 1 Maja 1

Mały Wiedeń

38. Ogród zamkowy*

W 1489 r. miasto Bielsko odstąpiło księciu cieszyńskiemu Kazimierzowi II część swoich pastwisk pod ogród zamkowy. W latach 30. XX w. ów zabytkowy park, ciągnący się od zamku po zakole rzeki Białej, został rozparcelowany i sprzedany przez księcia Aleksandra Sułkowskiego, a następnie zabudowany.

Tablice informacyjne: ul. Bohaterów Warszawy / Zamkowa

ul. Bohaterów Warszawy / kpt. A. Kunickiego

Mały Wiedeń

39. Bazar zamkowy *

Zbudowany przez zarząd dóbr książąt Sułkowskich w latach 1898-1899 w miejscu dawnego muru obronnego. Znajdowało się w nim 16 lokali sklepowych, a na tarasie urządzono ogród. Z tego czasu pochodzi ceglany mur oporowy. Bazar wyburzono w 1974 r. podczas poszerzania ulicy Zamkowej.

Tablica informacyjna: ul. Zamkowa – mur oporowy zamku

Mały Wiedeń

40. Komunalna Kasa Oszczędności

W tym miejscu stał niegdyś dolny młyn zamkowy, później fabryka sukna, spalona w 1886 r. Zastąpił ją w 1889 r. neorenesansowy gmach zbudowany przez Karola Korna na potrzeby Kasy Oszczędności miasta Bielska. Parter prawego skrzydła budowli zajmowała Café de l'Europe, najstarsza bielska kawiarnia.

Tablica informacyjna: ul. Wzgórze 19

Mały Wiedeń

41. Ulica 3 Maja – dawna Cesarza Franciszka Józefa

Wytyczona w 1889 r. jako tzw. ulica Dojazdowa do dworca kolejowego, szybko stała się reprezentacyjną arterią miasta. W 1898 r. nazwana imieniem Cesarza Franciszka Józefa, obecną nazwę otrzymała po 1918 r. Większość stojących przy niej budynków zaprojektował Karol Korn.

Tablice informacyjne: ul. Przechód 1 / 3 Maja 2, ul. 3 Maja w sąsiedztwie dworca

Mały Wiedeń

42. Hotel „Prezydent”

Neorenesansowy gmach projektu Karola Korna, oddany do użytku w 1893 r. Pierwotną nazwę „Kaiserhof” (Hotel Cesarski) po 1918 r. zmieniono na „Prezydent” dla uczczenia prezydenta USA, Thomasa W. Wilsona. W 1928 r. od południa dobudowano nową salę bankietową, obecnie mieszczącą NOT.
Tablica informacyjna: ul. 3 Maja 12

Mały Wiedeń

43. Nowy dworzec kolejowy w Bielsku

Budynek oddany do użytku w 1890 r., zaprojektowany przez architekta Karola Schulza i wybudowany przez Karola Korna. Stacja w Bielsku, uruchomiona w 1855 r., należała do c.k. Uprzywilejowanej Kolei Północnej Cesarza Ferdynanda (KFNB), łączącej Wiedeń z Krakowem, budowanej w latach 1836-1856.

Tablica informacyjna: ul. Warszawska 2

Mały Wiedeń

44. Państwowa Szkoła Przemysłowa

Neobarokowy gmach wraz z zespołem budynków warsztatowych wzniesiono w latach 1910-1912 wg projektu wiedeńskiego architekta Ernesta Lindnera. Szkoła, powstała w 1881 r. z połączenia dwóch starszych placówek, kształciła przede wszystkim specjalistów przemysłu włókienniczego i metalowego.

Tablica informacyjna: ul. T. Sixta 20

Mały Wiedeń

45. Strzelnica

Park wraz z dwoma budynkami, starszym z 1831 r. i nowszym, większym, z lat 80. XIX w., należał do Bielsko-Bialskiego Towarzystwa Strzeleckiego, a w 1895 r. przeszedł na własność miasta. Miejsce spotkań, balów i koncertów. Obecnie siedziba Bielskiego Centrum Kultury, rozbudowana w latach 1980-1988.

Tablica informacyjna: ul. J. Słowackiego 27

Mały Wiedeń

46. Szpital miejski

Inwestycja zrealizowana dzięki staraniom burmistrza Henryka Hoffmanna († 1893). Pierwsze obiekty zbudowała w latach 1891-1893 firma Karola Korona, w 1900 r. stanęła portiernia, w 1901 r. pawilon IV zakaźny, a w 1912 r. pawilon III chirurgiczny. Do 1918 r. szpital nosił imię Cesarza Franciszka Józefa.
Tablica informacyjna: ul. St. Wyspiańskiego 21

Mały Wiedeń

47. Koszary piechoty

Wzniesione przez miasto Bielsko w l. 1894-1895 wg projektu inż. Erwina Riegera, do 1914 r. obsadzone przez batalion piechoty austriackiej w sile ok. 400 żołnierzy. Od 1920 r. kwatera dwóch batalionów 3. Pułku Strzelców Podhalańskich z 21. Dywizji Piechoty Górskiej. Od 1959 r. szpital dziecięcy.
Tablica informacyjna: ul. Jana III Sobieskiego 83

Mały Wiedeń

48. Centralny budynek urzędowy

Wzniesiony w latach 1902-1903 jako siedziba bielskiego starostwa powiatowego, sądu powiatowego i urzędu finansowego. Z budynkiem sąsiaduje sala sportowa Bielsko-Bialskiego Towarzystwa Gimnastycznego, zbudowana w 1898 r. przez Andrzeja Walczoka.

Tablica informacyjna: ul. J. Słowackiego 15

Mały Wiedeń

49. Gmach szkół średnich

Neorenesansowa budowla wzniesiona w latach 1873-1883 przez bialskiego architekta Emanuela Rosta seniora. Siedziba m.in. szkoły realnej (zał. w 1860 r.), gimnazjum humanistycznego (zał. 1871 r.) i szkoły przemysłowej (do 1913 r.). W latach 1921-1939 niemieckie gimnazjum realne.

Tablica informacyjna: ul. J. Słowackiego 24

Mały Wiedeń

50. Willa Schneidera

Neobarokowo-secesyjny budynek wzniesiony w 1904 r. dla Hermana Schneidera, współwłaściciela Spółki Akcyjnej Przemysłu Jutowego „Unia” przy ul. Mostowej w Bielsku. Jedna z piękniejszych budowli tzw. kwartału willowego, powstałego na przełomie XIX i XX w. między ulicami Sienkiewicza i Piastowską.

Tablica informacyjna: ul. A. Mickiewicza 27

Mały Wiedeń

51. Willa Sixta

Neorenesansowy budynek wystawiony w 1883 r. przez Karola Korna dla bielskiego przemysłowca, finansisty i filantropa Teodora Sixta († 1897), rodem z Wirtembergii. W testamencie przekazana przez właściciela miastu. W chwili budowy pierwsza rezydencja willowa na północ od centrum miasta.

Tablica informacyjna: ul. A. Mickiewicza 24 a

Mały Wiedeń

52. Dom Korna

Neorenesansowy dom mieszkalny w typie włoskiego pałacu miejskiego, wystawiony w latach 1882-1883 przez Karola Korna (1852-1906). Ten najślynniejszy budowniczy i architekt Bielska-Białej był projektantem i wykonawcą wielu budowli na terenie Śląska Austriackiego i Galicji.

Tablica informacyjna: ul. A. Mickiewicza 21

Mały Wiedeń

53. Ulica Barlickiego – dawna Kolejowa

W latach 1855-1889 jedyna droga dojazdowa do dworca kolejowego, systematycznie zabudowywana reprezentacyjnymi kamienicami, w których znajdowały się biura licznych firm. Przy ulicy stało kilka hoteli, m.in. „Grand” pod nr 15, wzniesiony w 1885 r. dla wiedeńskiego hotelarza Ignacego Amstera.

Tablica informacyjna: ul. N. Barlickiego 11

Mały Wiedeń

54. Kamienica Burdy

Neobarokowa kamienica z 1893 r., zaprojektowana i zbudowana przez Karola Korna dla radcy cesarskiego Wiktora Burdy. Pierwsza trzypiętrowa budowla przy ul. 11 Listopada. W poziomie rzeki znajduje się przesklepione ujście potoku Niper.

Tablica informacyjna: ul. 11 Listopada 10

Mały Wiedeń

55. Pałacyk Strzygowskiego

Zbudowany po 1878 r. przez fabrykanta sukna Franciszka Strzygowskiego (1828-1904) w miejscu starszego domu z 1766 r., należącego niegdyś do burmistrza Białej Karola Męcnarowskiego. Od 1910 r. własność córki Strzygowskiego – Elwiry, żony fabrykanta papieru Alfreda Fiałkowskiego (†1915).

Tablica informacyjna: ul. Ratuszowa 1

Mały Wiedeń

56. Kamienica „Pod Żabami”

Secesyjna kamienica wystawiona w 1903 r. przez bialskiego architekta Emanuela Rosta juniora dla Rudolfa Nahowskiego, właściciela winiarni zajmującej pierwotnie parter budowli. Figury biesiadujących żab, umieszczone nad północnym wejściem do budynku, wzorowane są na postaci z bajki Wilhelma Buscha.

Tablica informacyjna: pl. Wojska Polskiego 12

Mały Wiedeń

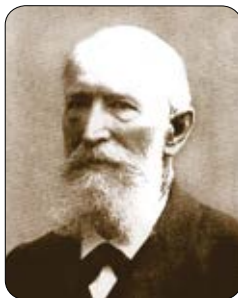
57. Starostwo powiatowe

W 1855 r. Biała awansowała do roli miasta powiatowego, a w 1867 r. stała się siedzibą starostwa. Biura tego urzędu, ulokowane początkowo przy ul. Ratuszowej 2 w budynku magistratu, w 1876 r. przeniesiono do kamienicy wdzierżawionej od rodziny von Pongrátz, gdzie funkcjonowały do 1939 r.

Tablica informacyjna: pl. Wojska Polskiego 11

Mały Wiedeń

58. Kamienica Rosta

Budynek mieszkalno-biurowy o bogatej neorokokowej elewacji, wystawiony na użytek własny w 1903 r. przez Emanuela Rosta juniora (1848-1915). Ten architekt i budowniczy był m.in. projektantem białskiego ratusza, kamienicy „Pod Żabami” oraz autorem rozbudowy klasztoru św. Hildegardy.
Tablica informacyjna: ul. Komorowicka 48

Mały Wiedeń

59. Szpital powiatowy w Białej

Wzniesiony w latach 1908-1909 na terenie dawnego folwarku przez firmę budowlaną Emanuela Rosta. Zastąpił wcześniejszy szpital funkcjonujący od 1846 r. w zaadaptowanych budynkach przy dzisiejszej ul. Dmowskiego. Ulicą Wyzwolenia biegła granica Białej, szpital znajdował się już na terenie Lipnika.

Tablica informacyjna: ul. Wyzwolenia 18

Mały Wiedeń

60. Hotel „Pod Czarnym Orłem”

Reprezentacyjna neobarokowa budowla, oddana do użytku w 1906 r., stała w miejscu dawnego zajazdu, funkcjonującego przy trakcie cesarskim od początku XIX w. Podczas przebudowy zachowano bez zmian zewnętrzną formę dwupiętrowego skrzydła wschodniego, mieszczącej piękną salę readową.

Tablica informacyjna: ul. 11 Listopada 58

Mały Wiedeń

61. Ratusz miasta Bialej

Budowla wzniesiona w latach 1895-1897 w stylu neorenesansowym wg projektu Emanuela Rosta juniora na potrzeby Kasy Oszczędności i magistratu Bialej. Od 1951 r. siedziba władz połączonego dwumiasta Bielska-Białej. W latach 1913-1967 z ratuszem sąsiedował miejski kinoteatr zaprojektowany przez Artura Corazzę.

Tablica informacyjna: pl. Ratuszowy

Mały Wiedeń

62. Bank Austro-Węgierski

W 1864 r. otwarto w Bielsku filię austriackiego Banku Narodowego, w 1878 r. przekształconego w Bank Austro-Węgierski. W 1900 r. instytucja ta przeniosła się do nowo wybudowanego własnego gmachu przy ówczesnej ul. Pastornak. W latach 1919-1931 siedziba Banku Polskiego.

Tablica informacyjna: ul. 1 Maja 6

Mały Wiedeń

63. Park Włókniarzy – dawna Aleja na Blichu

Tworzony sukcesywnie od 1895 r. przez ogrodnika miejskiego Franciszka Chłupacza w miejscu łąk i nieużytków nad brzegiem Białej. Zimą 1896 r. w miejscu dzisiejszego kortu tenisowego otwarto lodowisko. Tę część Bielska zwano Blichem, bowiem dawniej „blichowano” czyli bielono tutaj płótno.

Tablica informacyjna: ul. 1 Maja / PCK

64. Koszary kawalerii

Zbudowane przez miasto Bielsko wg własnego projektu w latach 1902-1903. Zespół 5 budynków mieszkalnych, 6 pomocniczych, 2 krytych ujeżdżalni i 10 stajni umożliwił zakwaterowanie 530 żołnierzy oraz 477 koni. W latach 1918-1926 koszary 2. Pułku Szwoleżerów Rokitniańskich, później 21. Pułku Artylerii Lekkiej.

Tablica informacyjna: ul. P. Bardowskiego 2

5. Zabytki przemysłu i techniki

Współczesne Bielsko-Biała ukształtowało się w wyniku XIX-wiecznej industrializacji. Tutejszy przemysł, w szczególności włókienniczy, nie powstał jednak nagle, lecz wziął swój początek z rozwijającego się przez kilka stuleci rzemiosła cechowego.

Działalność tkaczy sukna w Bielsku potwierdza przywilej z 1548 roku, wydany przez księcia cieszyńskiego Wacława III Adama. W mieście u stóp Beskidów nie brakowało czystej, górskiej wody niezbędnej do farbowania i wykończania tkanin, a wypasane na górskich halach owce dostarczały potrzebnej wełny. Podczas wojny trzydziestoletniej (1618-1648), która doprowadziła do upadku rzemiosła w wielu miastach Europy, w Bielsku i Białej osiedlali się sukiennicy-luteranie, uchodzący przed prześladowaniami religijnymi. Produkcja sukna wzrosła, a jego zbył w Polsce ułatwił nadany w 1660 roku przywilej króla Jana Kazimierza. Wkrótce potem, w 1667 roku, powstał cech sukienników w Białej. Na początku XVIII wieku Bielsko było już największym ośrodkiem rzemiosła w księstwie cieszyńskim, a tutejsze sukna uchodziły za najlepsze spośród wyrobów śląskich i czeskich. W 1734 r. pracowało w mieście 271 majstrów tkackich, wykończaniem tkanin zajmowali się postrzygacze sukna, działały farbiarnie i kilka foluszy.

Reformy, zainicjowane w Austrii przez Marię Teresę i Józefa II po utracie Śląska, zniosły liczne krępujące rozwój gospodarczy anachroniczne przepisy cechowe, umożliwiając przejście do produkcji fabrycznej. W Bielsku pierwsza manufaktura wełniana ruszyła w 1760 roku, bogatsi majstrowie uruchomili więcej krosien, a sprzedają wyrobów trudnili się kupcy-hurtownicy. Oprócz zbytu w Polsce na znaczeniu zyskiwała produkcja na rynek węgierski oraz do krajów imperium tureckiego.

Epoka wojen napoleońskich na przełomie XVIII i XIX wieku była zarazem czasem największego rozkwitu sukiennictwa cechowego, głównie dzięki dostawom dla wojska. Aby sprostać zamówieniom, w 1806 roku sprowadzono do miasta pierwsze maszyny włókiennicze, co zapoczątkowało przewrót w dotychczasowym sposobie produkcji. Kolejnym epokowym wydarzeniem było zastosowanie maszyny parowej w 1826 roku. Na początku lat czterdziestych powstały pierwsze pełnowydziałowe fabryki sukna, w których

uruchomiono wszystkie procesy technologiczne: od prania wełny poprzez przędzenie, tkanie i farbowanie, do wykończenia. Od 1855 roku kolej ułatwiła zbytni wyrobów oraz dostawy węgla kamiennego z pruskiego Śląska. Rozwój przemysłu przyspieszyła liberalizacja polityki wewnętrznej w Austrii po 1859 roku. Tradycyjne drobnotowarowe rzemiosło, zepchnięte na margines przez masową produkcję fabryczną, zanikło całkowicie do końca stulecia.

Na początku XX wieku działało w Bielsku 75 większych i mniejszych fabryk sukna, przędzalni, farbiarni, tkalni i zakładów apretury; w Białej było ich 15. Kolejne pracowały w Komorowicach, Aleksandrowicach, Wapienicy, Kamienicy i Mikuszowicach. Bielsko wraz z Białą awansowały do rangi trzeciego ośrodka przemysłu wełnianego w Austro-Węgrzech, po morawskim Brnie i czeskim Libercu, zarazem były najważniejszym ośrodkiem włókiennictwa na całym obszarze Śląska, łącznie z jego pruską częścią. Tutejsze wyroby trafiały do odbiorców na wszystkich kontynentach.

Od połowy XIX stulecia rozwijały się też inne gałęzie przemysłu o znaczeniu wykraczającym daleko poza granice lokalne. W włókiennictwie powstały przędzalnie lnu i juty oraz fabryki kapeluszy, rozwinął się przemysł metalowy i maszynowy, a także m.in. spirytusowy, spożywczy, papierowy, drzewny i budowlany.

W okresie międzywojennym, w zmienionej sytuacji polityczno-gospodarczej, ośrodek bielsko-bialski był drugim po Łodzi centrum włókienniczym Polski, przy czym wytwarzane masowo wyroby łódzkie, głównie bawełniane, nie mogły konkurować z wysokogatunkową bielską wełną. W 1928 roku z Bielska-Białej wyeksportowano 13% wyprodukowanych tutaj tkanin wełnianych, które trafiały głównie do krajów dawnej monarchii naddunajskiej: Austrii, Czechosłowacji i Węgier, a dalej do Włoch, na Bałkany, Bliski Wschód i do Północnej Afryki. Po przewyciężeniu kryzysu gospodarczego na początku lat trzydziestych w dwumieście powstawało 13% polskich wyrobów tekstylnych, a dochód z ich sprzedaży przekroczył ¼ zysków produkcji włókienniczej całego kraju.

W latach II wojny światowej w Bielsku, Białej i okolicy działało około 150 zakładów produkcyjnych, wiele z nich pracowało dla przemysłu zbrojeniowego III Rzeszy. Małe firmy połączono w większe przedsiębiorstwa. Komasaacja upaństwowionych zakładów trwała w czasach Polski Ludowej: w 1947 roku działało 28, w 1950 roku 13, a w 1964 roku 9 dużych zakładów przemy-

słu wełnianego. Podobnie było w innych branżach. Z powodu zróżnicowanej produkcji Bielsko-Biała zyskało miano „miasta stu przemysłów”, w 1965 roku w granicach miasta działało 266 zakładów. Największą inwestycją była budowa Fabryki Samochodów Małolitrażowych w latach 1972-1978.

Mimo unowocześnienia i rozbudowy wiodącego przemysłu wełnianego, ostatnia dekada XX wieku przyniosła jego upadek. O dawnym znaczeniu tej dziedziny wytwórczości przypominają liczne budynki pofabryczne, zaadaptowane na centra handlowe i usługowe.

Przebieg szlaku:

Dom Tkacza (65) – ul. Jana III Sobieskiego – **stara remiza straży pożarnej w Bielsku (66)** – ul. Listopadowa – **nowa remiza straży pożarnej w Bielsku (67)** – ul. Grunwaldzka – ul. Jarosława Dąbrowskiego – pl. Esperanto – **stary dworzec kolejowy (68)** – **nowy dworzec kolejowy (43)** – kładka dla pieszych – ul. Podwale – ul. Jana Kilińskiego – ul. Michała Grażyńskiego – **fabryka papieru braci Fiałkowskich (69)** – **fabryka Schwabego (70)** – ul. Stefana Okrzei – **fabryki przemysłu metalowego przy ul. Podwale (71)** – ul. Stanisława Dubois – **gazownia (72)** – ul. Gazownicza – CH „Sfera”: **fabryki nad brzegiem Białej* (73)** – **fabryka sukna Sternickel & Gülcher (74)** – ul. Mostowa – **farbiarnia Schlesingera (75)** – ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego – **fabryka sukna Hessa (76)** – ul. Legionów – pl. Wolności – **zakład apretury Lukasa (77)** – ul. 11 Listopada – ul. Żywiecka – **rafineria spirytusu i fabryka likierów Grossa (78)** – **fabryka sukna Tugendhata (79)** – ul. Władysława Broniewskiego – ul. Kierowa – **fabryka sukna „Bracia Thetschel” (80)** – pl. Ratuszowy – **remiza straży pożarnej w Białej (81)** – **fabryka sukna Franciszka Vogta (82)** – wzdłuż brzegu Białej – pl. Fabryczny – **fabryka sukna „Karol Jankowski i Syn” (83)** – pl. Franciszka Smolki – ul. Wzgórze – ul. Zamkowa – **tunel kolejowy (84)** – pl. Żwirki i Wigury – **fabryka sukna Büttnerów (85)** – ul. Sukiennicza – **farbiarnia Mänhardta (86)** – ul. 1 Maja – **fabryka sukna Karola Piescha (87)** – **zakład apretury i farbiarnia Wolfa (88)** – ul. 1 Maja – ul. Powstańców Śląskich – **fabryka sukna Graubnera (89)** – **fabryka maszyn Josephy’ego (90)** – ul. Partyzantów – **fabryka sukna „J. G. Bathelta Synowie” (91)** – **fabryka obić zgrzeblnych Mänhardta (92)** – ul. Tadeusza Regera – **od-**

lewnia żelaza Josephy'ego (93) – ul. Partyzantów – **elektrownia (94)**
– **zajezdnia tramwajowa (95).**

* obiekty nieistniejące

Długość szlaku: 7,9 km

Czas przejścia: 2 godz. 20 min

UWAGA: Z powodu znacznej długości szlaku warto odrębnie zwiedzić Dom Tkacza (65) oraz obejrzeć starą (66) i nową (67) remizę straży pożarnej. Zwiedzanie pozostałych obiektów można podzielić na dwa etapy: najpierw zabytki postindustrialne w północnej części Bielska (68-73) i w Białej (74-82; 4,0 km), a następnie obiekty w bielskim centrum oraz na Żywieckim Przedmieściu (83-95; 1,8 km). Rezygnując z odwiedzenia fabryki papieru Fiałkowskich (69) skracamy spacer o 10 minut.

Zabytki przemysłu
i techniki

65. Dom Tkacza

Wierna rekonstrukcja budynku z połowy XVIII w. (oryginalny spłonął w 1985 r.), typowego dla dawnej zabudowy przedmieść Bielska. Do początku XX w. mieszkali w nim sukiennicy wyrabiający na ręcznych krosnach słynne bielskie sukna. Od 1992 r. ekspozycja muzealna przybliży życie codzienne i pracę tkaczy.

Tablica informacyjna: ul. Jana III Sobieskiego 51

Zabytki przemysłu
i techniki

66. Stara remiza straży pożarnej w Bielsku

Zbudowana w 1884 r. na koszt miasta przez Karola Korna dla Bielsko-Bialskiej Ochotniczej Straży Pożarnej, działającej od 1864 r. Budynek wyposażono w nowoczesną centralę telefoniczną, w 1913 r. wystawiono piętro nad lewą bramą wjazdową. Od 1930 r. stacja pogotowia Czerwonego Krzyża.

Tablica informacyjna: ul. Jana III Sobieskiego 6

Zabytki przemysłu
i techniki

67. Nowa remiza straży pożarnej w Bielsku

Wzniesiona z funduszy miejskich dla Bielsko-Bialskiej Ochotniczej Straży Pożarnej wg projektu architektów Alfreda Wiedermanna i Antoniego Müllera. Oddana do użytku w 1930 r., powiększona w 1938 r., była najpiękniejszym obiektem tego typu w Polsce. Użytkowana przez Państwową Straż Pożarną do 2009 r.

Tablica informacyjna: ul. Grunwaldzka 20

Zabytki przemysłu
i techniki

68. Stary dworzec kolejowy

Użytkowany w latach 1855-1890, początkowo jako stacja końcowa linii Dziedzice – Bielsko, będącej bocznicą Kolei Północnej Cesarza Ferdynanda (KFNB). W latach 1876-1878 linię przedłużono do Żywca, budując tunel i wiadukt przy ul. Wałowej. Od czasu otwarcia nowego dworca stary budynek pełni funkcje pomocnicze.

Tablica informacyjna: ul. 3 maja 18

Zabytki przemysłu
i techniki

43. Nowy dworzec kolejowy w Bielsku

Budynek oddany do użytku w 1890 r., zaprojektowany przez architekta Karola Schulza i wybudowany przez Karola Korna. Stacja w Bielsku, uruchomiona w 1855 r., należała do c.k. Uprzywilejowanej Kolei Północnej Cesarza Ferdynanda (KFNB), łączącej Wiedeń z Krakowem, budowanej w latach 1836-1856.

Tablica informacyjna: ul. Warszawska 2

Zabytki przemysłu
i techniki

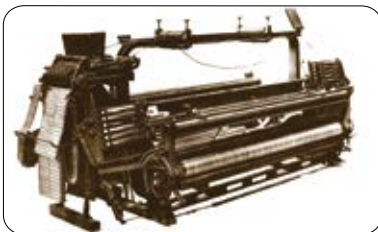
69. Fabryka papieru braci Fiałkowskich

Przedsiębiorstwo założone w 1868 r. przez braci Rajmunda (†1880) i Aleksandra (†1905) Fiałkowskich, pod koniec XIX w. oprócz fabryki w Bielsku obejmowało zakłady w Białej i Czańcu. Od 1907 r. Galicyjska Fabryka Papieru S.A., od 1921 r. własność firmy S.W. Niemojewski S.A.

Tablica informacyjna: ul. M. Grażyńskiego 38

Zabytki przemysłu
i techniki

70. Fabryka Schwabego

Założona w Białej w 1878 r. fabryka krosien tkackich i silników elektrycznych R. J. Gülcher, w 1894 r. przekształcona w spółkę Gülcher & Schwabe, w 1900 r. przeniesiona została do nowego zakładu w Bielsku. Od 1906 r. jej jedynym właścicielem był przemysłowiec i wynalazca Georg Schwabe (†1924).

Tablica informacyjna: ul. M. Grażyńskiego 20

Zabytki przemysłu
i techniki

71. Fabryki przemysłu metalowego przy ul. Podwale

Firma Quissek & Geppert założona w 1883 r., produkowała kotły, maszyny parowe, pompy i armaturę (nr 31), a fabryka akcesoriów tkackich Moryca Bartelmussa zbudowana w 1889 r., od 1901 r. wytwarzała śruby, nity i okucia budowlane (nr 33). Fabrykę Wyrobów Emaliowanych i Metalowych (nr 45) uruchomiono w 1899 r.

Tablica informacyjna: ul. Podwale 45

Zabytki przemysłu
i techniki

72. Gazownia

Uruchomiona w 1861 r. przez spółkę akcyjną o nazwie Bielsko-Bialskie Towarzystwo Gazownicze, w 1902 r. wykupiona przez miasto Bielsko i przekształcona w Gazownię Miejską. W latach 1914-1916 zmodernizowana, wystawiono wówczas m.in. nową wieżę węglową i piecownię.

Tablica informacyjna: ul. Gazownicza 14

Zabytki przemysłu
i techniki

73. Fabryki nad brzegiem Białej*

W miejscu galerii handlowej „Sfera” do 2007 r. stały trzy fabryki włókiennicze, których historia sięgała I poł. XIX w. Ich długoletnimi właścicielami byli Gustaw Molenda i Syn (ul. Cechowa nr 14-18; od 1886 r.), Landesmann & Kornhaber (nr 22; od 1912 r.) oraz Karol Riesenfeld (nr 24-26; od 1901 r.).

Tablica informacyjna: ul. Mostowa

Zabytki przemysłu
i techniki

74. Fabryka sukna Sternickel & Gülcher

Zwana „niderlandzką fabryką sukna”, uruchomiona w 1843 r. jako filia zakładu w Eupen (dziś w Belgii). Swego czasu największa i najnowocześniejsza fabryka włókiennicza w Białej. Główne budynki, pierwotnie wyższe, zostały częściowo zniszczone przez pożar w 1932 r.

Tablica informacyjna: ul. Cyniarska 30

Zabytki przemysłu
i techniki

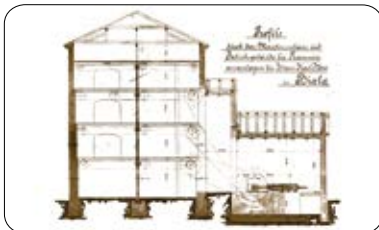
75. Farbiarnia Schlesingera

Pierwsza farbiarnia stanęła tu w latach 70. XVIII w. Założona przez Ernesta L. Nitscha, ok. 1790 r. przeszła na własność rodziny Fritsche. Od 1864 r. w posiadaniu Juliusza, a od 1879 r. Wilhelma Schlesingerów, którzy wystawili obecne budynki fabryczne. W latach 20. i 30. XX w. fabryka sukna Rabinowitz & Syn.

Tablica informacyjna: ul. Marsz. J. Piłsudskiego 7

Zabytki przemysłu
i techniki

76. Fabryka sukna Hessa

Założony w 1843 r. zakład apretury Szymona Duczka, przejęty w 1869 r. przez Karola Geyera i przekształcony w fabrykę sukna, nabył w 1876 r. Karol Hess († 1891). Rozbudowane i zmodernizowane przedsiębiorstwo, prowadzone później pod nazwą Karola Hessa Synowie, należało do największych w Białej.

Tablica informacyjna: ul. Komorowicka 38

Zabytki przemysłu
i techniki

77. Zakład apretury Lukasa

W tym budynku z 1830 r. postrzygacz sukna z Budziszyna Jan Jerzy Lukas († 1855) na początku lat 30. XIX w. uruchomił jedną z pierwszych w Galicji maszyn parowych. Jego synowie Wilhelm († 1902) i Rudolf († 1923) rozbudowali zakład i podjęli produkcję sukna. Od 1916 r. właścicielem fabryki był Maks Polatschek.

Tablica informacyjna: pl. Wolności 8

Zabytki przemysłu
i techniki

78. Rafineria spirytusu i fabryka likierów Grossa

Firma założona w 1849 r. przez Jakuba Grossa (zm. 1901) w tym miejscu działała od 1857 r. Główny budynek produkcyjny stanął prawdopodobnie w latach 80. XIX w. Zachowany komin fabryczny jest jednym z ostatnich w mieście. Do właściciela fabryki należała też kamienica przy obecnej ul. 11 Listopada 78-80-82.

Tablica informacyjna: ul. ks. St. Stojałowskiego 61

Zabytki przemysłu
i techniki

79. Fabryka sukna Tugendhata

Pierwotnie fabryka sukna Teodora Zagórskiego, wystawiona w latach 1871-1872. Rozbudowana w 1882 r. przez Emila Schirna, jej właściciela w latach 1881-1902. W 1902 r. przekształcona przez Teodora Pollaka w fabrykę fezów. Od 1910 r. była ponownie fabryką sukna, należącą do Samuela Tugendhata.

Tablica informacyjna: ul. Żywiecka 15

Zabytki przemysłu
i techniki

80. Fabryka sukna braci Thetschel

Pierwszy budynek fabryczny wystawił tu w 1827 r. Dawid Grunewald. W 1844 r. Chrystian W. Zipser przekształcił sąsiedni młyn w przędzalnię, a bracia Thetschelowie, właściciele fabryki w latach 1850-1875, jeszcze ją rozbudowali. Później papiernia Fiałkowskich, a od 1907 r. filia fabryki sukna J.G. Bathelt z Bielska.

Tablica informacyjna: ul. S. Sempołowskiej 13

Zabytki przemysłu
i techniki

81. Remiza straży pożarnej w Białej,

Zbudowana w 1890 r. wg planów bielskiego architekta Karola Korna przez Emanuela Rosta juniora dla Bielsko-Bialskiej Ochotniczej Straży Pożarnej. Od 1909 r. z części pomieszczeń korzystało pogotowie ratunkowe, a od 1914 r. szkoła handlowa. W 1928 r. budynek podwyższono o drugie piętro.

Tablica informacyjna: pl. Ratuszowy 9

Zabytki przemysłu
i techniki

82. Fabryka sukna Franciszka Vogta

Budynek z 1869 r., pierwotnie dwupiętrowy, z czasem rozbudowany. W 2001 r. zaadaptowany na biura Urzędu Miejskiego. Od północy sąsiaduje z nim przeszklona hala, wzniesiona w 1922 r. przez firmę budowlaną Karol Korn S.A. Od 1932 r. fabryka sukna Fryderyka Tislowitza.

Tablica informacyjna: pl. Ratuszowy 6

Zabytki przemysłu
i techniki

83. Fabryka sukna „Karol Jankowski i Syn”

Powstała w 1914 r. wskutek połączenia zakładu apretury Jankowskich z fabryką sukna Fryderyka A. Zipsera. Pierwsza z firm działała przy pl. Fabrycznym od 1814 r., druga od 1856 r. kontynuowała tradycje najstarszej manufaktury w „bielskiej wełnie”, założonej w 1760 r. przez J. G. Mänhardta.

Tablica informacyjna: pl. Fabryczny 4

Zabytki przemysłu
i techniki

84. Tunel kolejowy

Podczas realizacji linii Bielsko – Żywiec (1876-1878) przez Kolej Północną Cesarza Ferdynanda, niezwykłym dziełem inżynierskim była budowa liczącego 268 m długości tunelu kolejowego w centrum miasta. Inwestycja ta spowodowała szereg zmian urbanistyczno-architektonicznych w tej części Bielska.

*Tablice informacyjne: ul. Zamkowa – ul. Bohaterów Warszawy,
ul. L. Zamenhofs*

Zabytki przemysłu
i techniki

85. Fabryka sukna Büttnerów

Założona przez Karola T. Büttnera († 1884), później prowadzona przez jego synów Karola (†1932) i Gustawa (†1933). Dom przy ul. 1 Maja 8 z oficynami od strony dziedzińca stanął w 1869 r., budynek fabryczny przy ul. Sukienniczej wystawiono w 1888 r., halę przy dzisiejszym pl. Żwirki i Wigury w latach 1900-1907.

Tablica informacyjna: ul. Sukiennicza 7

Zabytki przemysłu
i techniki

86. Farbiarnia Mänhardta

Zespół budynków między ul. 1 Maja i Przekop, wystawiony w 1822 r. dla Franciszka Mänhardta († 1880), był kilkakrotnie rozbudowywany. W 1888 r. przeszedł na własność Franciszka Geyera († 1906) i został przekształcony w fabrykę sukna. Okazały dom mieszkalny jest jedynym tego typu obiektem w Bielsku.

Tablica informacyjna: ul. 1 Maja 12

Zabytki przemysłu
i techniki

87. Fabryka sukna Karola Piescha

Budynek wystawiony ok. 1860 r., w dekadę później przekształcony w kamienicę czynszową. Od 1877 r. własność firmy J. Bernaczik & Syn (zakład apretury przy ul. 1 Maja 19). Dzięki nowej funkcji obiekt zachował się w niemal niezmienionej formie jako przykład architektury fabrycznej tamtej epoki.

Tablica informacyjna: ul. 1 Maja 17

Zabytki przemysłu
i techniki

88. Zakład apretury i farbiarnia Wolfa

W 1848 r. Karol Wolf senior († 1895) założył w Bielsku przędzalnię lnu. Zbudowana w 1856 r. fabryka, z czasem znacząco powiększona, w 1878 r. została przekształcona w zakład apretury i farbiarnię tkanin wełnianych. W 1907 r. stanęła tu pierwsza w mieście wielopiętrowa żelbetowa hala fabryczna.

Tablica informacyjna: ul. 1 Maja 18a

Zabytki przemysłu
i techniki

89. Fabryka sukna Graubnera

Ceglany budynek fabryki sukna Maurycego Graubnera (1852-1916), założonej w 1875 r., wzniesiono przy ówczesnej ul. Fabrycznej ok. 1880 r. Zakład, który w 1910 r. zatrudniał 180 robotników, przejął w 1916 r. syn założyciela, Karol Graubner (1879-1964), od niego kupił go w 1926 r. Jan Macha.

Tablica informacyjna: ul. Powstańców Śląskich 3

Zabytki przemysłu
i techniki

90. Fabryka maszyn Josephy'ego

Niewielki zakład naprawy i budowy maszyn włókienniczych, założony w 1851 r. przez Gustawa Josephy'ego seniora (†1857), został rozbudowany przez jego następców do rangi największej miejscowej firmy branży metalowo-maszynowej. Od 1948 Bielska Fabryka Maszyn Włókienniczych „Befama”.

Tablica informacyjna: ul. Powstańców Śląskich 6

Zabytki przemysłu
i techniki

91. Fabryka sukna „J. G. Bathelta Synowie”

Dawna garbarnia Juliusza Fritschego, nabyta w 1851 r. przez Jana Gottlieba Bathelta (†1888) i przeobrażona w fabrykę sukna. W 1910 r. zakład zatrudniał 450 robotników. Najstarsza firma w Bielsku-Białej, kontynuująca tradycje spółek Bathelt i Synowie (1809) oraz Bracia Bathelt (1830), upadła w 1929 r.

Tablica informacyjna: ul. Partyzantów 27

Zabytki przemysłu
i techniki

92. Fabryka obić zgrzeblnych Mänhardta

Budynek fabryczny (1870) i dwie bliźniacze wille (1878) wzniesiono dla firmy Hähnel, Mänhardt & Comp. Przedsiębiorstwo, od 1860 r. produkujące obicia zgrzeblne i akcesoria skórzane dla przemysłu włókienniczego, od 1894 r. pozostawało w wyłącznym posiadaniu Adolfa Mänhardta († 1922) i jego następców.

Tablica informacyjna: ul. Partyzantów 22

Zabytki przemysłu
i techniki

93. Odlewnia żelaza Josephy'ego

Zbudowana w 1901 r. jako nowy oddział założonej w 1851 r. fabryki maszyn Gustawa Josephy'ego, była połączona z macierzystym zakładem przy ul. Partyzantów 21 kolejką wąskotorową. W latach 1913-1914, a następnie pod koniec lat 20. XX w. od zachodu dostawiono liczne dalsze budynki.

Tablica informacyjna: ul. T. Rejtana 3

Zabytki przemysłu
i techniki

94. Elektrownia

Zwana „centralą elektryczną”, zbudowana w 1893 r. przez spółkę Bracia F. & C. Schulz dla wiedeńskiej firmy Internationale Elektrizitätsgesellschaft (IEG), której władze miasta udzieliły 50-letniej koncesji na wytwarzanie i dostarczanie energii elektrycznej. Trzecia elektrownia na ziemiach polskich.

Tablica informacyjna: ul. Partyzantów 66

Zabytki przemysłu
i techniki

95. Zajezdnia tramwajowa

Budynek mieszczący 16 wozów, wystawiony w 1895 r. przez firmę Bracia F. & C. Schulz dla Bielsko-Bialskiej Spółki Elektrycznej i Kolejowej (od 1951 r. Miejskie Przedsiębiorstwo Komunikacyjne w Bielsku-Białej). Linia tramwajowa Dworzec Kolejowy – Cygański Las funkcjonowała w latach 1895-1971.

Tablica informacyjna: ul. Partyzantów 64

6. Polski ruch narodowy

W 1867 roku cesarstwo austriackie przekształcono w Austro-Węgry, a liberalna konstytucja zapewniła swobody obywatelskie i równouprawnienie wszystkim ludom wielonarodowościowego państwa. Rozbudowa autonomii Galicji oraz wprowadzenie języka polskiego do szkół (1867) i urzędów (1869) zaniepokoiły Niemców dominujących w Białej. W 1872 roku, w obawie przed polonizacją miasta, wystąpili z petycją o jego wyłączenie z Galicji i wcielenie do Śląska Austriackiego, co wywołało oburzenie Polaków i zapoczątkowało w dwumieście nad Białą okres konfliktów narodowościowych.

Pierwszym ośrodkiem polskiego życia narodowego była założona w 1873 roku w Białej Czytelnia Polska z siedzibą w hotelu „Pod Czarnym Orłem”. Zrzeszając początkowo urzędników władz powiatowych funkcjonujących w mieście od 1867 roku, rolników oraz rzemieślników, odegrała znaczącą rolę w propagowaniu wśród miejscowej ludności polskiej kultury, oświaty i polskiego patriotyzmu. W 1893 roku Czytelnia Polska przeniosła się do własnej siedziby w nowym budynku przy dzisiejszym pl. Wolności, udostępniając tutaj pomieszczenia kilku polskim organizacjom, m.in. założonemu w 1894 roku Towarzystwu Szkoły Ludowej.

TSL działało w Galicji od 1891 roku z zadaniem obrony polskości na Kresach zachodnich i wschodnich, szczególnie na polu oświaty. Podobne cele stawiał sobie także Niemiecki Związek Szkolny (Deutscher Schulverein), założony w Wiedniu w 1880 roku, dlatego na przełomie XIX i XX wieku w Białej i okolicy doszło do rywalizacji obu organizacji, m.in. licytujących się liczbą zbudowanych szkół. W 1898 roku w nowo wzniesionym okazałym gmachu przy dzisiejszej ul. Legionów otwarto polską szkołę ludową im. Tadeusza Kościuszki. W 1907 roku założono męskie seminarium nauczycielskie, które w trzy lata później wprowadziło się do własnego budynku przy ul. Komorowickiej. W 1908 roku w gmachu szkoły ludowej uruchomiono pierwsze polskie gimnazjum, a po przeciwnej stronie ulicy stanęła w 1911 roku żeńska szkoła ludowa im. Królowej Jadwigi.

W rozbudzeniu świadomości społecznej i narodowej polskiego proletariatu istotne znaczenie miała prowadzona w duchu chrześcijańsko-narodowym działalność ks. Stanisława Stojałowskiego (1845-1911). W bielsko-bialskim ośrodku

fortuny niemieckich i żydowskich fabrykantów w znacznej mierze wyrastały z eksploatacji taniej polskiej siły roboczej. Większość robotników przybywała do pracy z galicyjskich wiosek, a niemieckie samorządy Bielska i Białej, w obawie przed polonizacją oraz szerzeniem socjalizmu, przeciwdziałały osiedlaniu się większej ich liczby w samym dwumieście.

Agitację wśród polskich robotników w Białej ks. Stojałowski prowadził od 1891 roku. Założone z jego inspiracji katolickie Stowarzyszenie Domu Robotniczego zawiadywało siecią konsumów, działały koła zakładanych przez niego partii politycznych. Od 1904 roku, w kierowanej przez Karola Studenckiego tzw. Drukarni Polskiej, przy ówczesnej ul. św. Jana, drukowano wydawane przez ks. Stojałowskiego czasopisma, z najbardziej znanym „Wieńcem-Pszczółką” na czele.

Z inicjatywy ks. Stojałowskiego powstała pierwsza polska placówka narodowa w Bielsku: słynny Dom Polski, nabyty w 1902 roku przez specjalnie w tym celu założoną Spółkę Ochrony i Pomocy Narodowej. Jako siedziba polskich organizacji, Dom Polski od początku stał się celem licznych niemieckich ataków. Kulminacją konfliktu była tzw. bitwa nad Białą, 28 czerwca 1914 roku, kiedy to delegacje polskich organizacji z Galicji i Śląska Cieszyńskiego, przybyłe do Bielska na obchody dziesięciolecia istnienia tutejszego gniazda „Sokoła”, starły się z tłumami Niemców, wzbraniającymi dostępu do miasta i Domu Polskiego.

Ośrodkiem polskiego ruchu narodowego był również Dom Katolicki w Białej, otwarty w 1917 roku przy ul. Żywieckiej. W obszernej sali na piętrze odbywały się m.in. występy teatrów amatorskich. W przyległym budynku przy obecnej ul. 11 Listopada 86 działał chrześcijański Konsum Robotniczy i miały swoją siedzibę organizacje polskich robotników chrześcijańskich.

Po 1918 roku Bielsko wraz z Białą znalazły się w granicach odrodzonej Rzeczypospolitej. Kontynuowano pracę narodową, która przyczyniała się do przyspieszenia procesu polonizacji obu miast. Nową placówką krzewienia polskości w Białej stał się Dom Żołnierza, oddany do użytku w 1925 roku. W Bielsku, w dwa lata później, ukończono nowoczesny gmach polskiego gimnazjum, skutecznie konkurującego z niemieckimi szkołami. W zmienionych realiach geopolitycznych dwudziestolecia międzywojennego stare antagonizmy narodowościowe zaogniły się, znajdując apogeum w tragedii II wojny światowej. Położyła ona kres wielowiekowej koegzystencji Polaków i Niemców w dwumieście nad Białą.

Przebieg szlaku:

ul. Komorowicka – **Polskie Seminarium Nauczycielskie TSL w Białej (96)**
– ul. Towarzystwa Szkoły Ludowej – ul. Legionów – **Polska Szkoła Ludowa TSL im. Tadeusza Kościuszki (97)** – **Polska Szkoła Ludowa TSL im. Królowej Jadwigi (98)** – pl. Wolności – **Czytelnia Polska w Białej (99)** – ul. 11 Listopada – ul. Żywiecka – pl. Opatrzności Bożej – ul. Władysława Broniewskiego – **Dom Żołnierza w Białej (100)** – ul. Dworkowa – ul. Stefanii Sempołowskiej – Park Włókniarzy – ul. Partyzantów – **Dom Polski w Bielsku* (101)** – ul. Tadeusza Regera – ul. Józefa Lompy – ul. Cieszyńska – ul. Mikołaja Kopernika – ul. Listopadowa – **Gimnazjum Polskie w Bielsku (102).**

* obiekty nieistniejące

Długość szlaku: 3,9 km

Czas przejścia: 1 godz. 30 min

UWAGA: Od Domu Polskiego (101) do Gimnazjum Polskiego (102) można dojechać autobusem MZK (przystanki: pl. Mickiewicza – ul. Piastowska/Lubertowicza), skracając spacer o 1,4 km (20 min).

Polski ruch
narodowy

96. **Polskie Seminarium Nauczycielskie TSL w Białej**

Modernistyczny gmach wzniesiony w latach 1908-1910 według planów krakowskiego architekta Sławomira Odrzywolskiego dla założonej w 1907 r. pierwszej polskiej szkoły średniej w Białej. Oprócz szkoły TSL przy ul. Legionów, jedyny przykład nawiązania do krakowskiej architektury epoki młodopolskiej.

Tablica informacyjna: ul. Komorowicka 27

Polski ruch
narodowy

97. **Polska Szkoła Ludowa TSL im. Tadeusza Kościuszki**

Modernistyczny gmach zbudowany w latach 1897-1898 staraniem Towarzystwa Szkoły Ludowej wg projektu krakowskiego architekta Sławomira Odrzywolskiego. Pierwsza polska placówka edukacyjna w Białej. W 1908 r. otwarto tutaj gimnazjum, w 1919 r. nazwane imieniem Adama Asnyka.

Tablica informacyjna: ul. Legionów 25

Polski ruch
narodowy

98. Polska Szkoła Ludowa TSL im. Królowej Jadwigi

Neogotycki budynek żeńskiej szkoły ludowej oddano do użytku w 1911 r. Nowa placówka rozładowała przepętnienie, jakie zapanowało w stojącej naprzeciwko szkole ludowej im. T. Kościuszki po otwarciu tam w 1908 r. prywatnego polskiego gimnazjum TSL.

Tablica informacyjna: ul. Legionów 24

Polski ruch
narodowy

99. Czytelnia Polska w Białej

Budynek kupiony w 1893 r. ze składek członków Czytelni Polskiej (zał. 1873) oraz darów Polaków z trzech zaborów. Siedziba polskich organizacji, m.in.: Katolickiego Stowarzyszenia Rękodzielników (zał. 1888), Towarzystwa Szkoły Ludowej (zał. 1894), gniazda „Sokoła” (zał. 1900). Na parterze funkcjonowała restauracja.

Tablica informacyjna: pl. Wolności 2

Polski ruch
narodowy

100. Dom Żołnierza w Białej

Budowla w tzw. stylu zakopiańskim, wzniesiona w latach 1924-1925 wg projektu architekta Leopolda Landaua z inicjatywy Komitetu Opieki nad Żołnierzami Garnizonu Biała-Bielsko. Grunt pod budowę ofiarował arcyksiążę Karol Stefan Habsburg, a realizację inwestycji wsparły datki miejscowego społeczeństwa polskiego.

Tablica informacyjna: ul. W. Broniewskiego 27

Polski ruch
narodowy

101. Dom Polski w Bielsku*

Zakupiony w 1902 r. z inicjatywy ks. Stanisława Stojałowskiego, w 1912 r. powiększony o sąsiedni budynek, tzw. Nowy Dom Polski. Do 1939 r. miały tutaj siedzibę liczne polskie organizacje związane z ruchem narodowym, na parterze funkcjonowała restauracja. Oba domy wyburzono w 1973 r.

Tablica informacyjna: pl. A. Mickiewicza

102. Gimnazjum Polskie w Bielsku

Reprezentacyjny gmach zbudowany w latach 1925-1927 wg projektu Alfreda Wiedermanna, Roberta Gielera i Jana Raszki. Pierwsza polska szkoła średnia w Bielsku, w 1936 r. nazwana imieniem Marszałka Józefa Piłsudskiego. Prestiżowa inwestycja, wsparta finansowo przez władze województwa śląskiego.

Tablica informacyjna: ul. Listopadowa 70

7. Katolicy w Bielsku i Białej

Rzeka Biała przez ponad dziewięćset lat wyznaczała granicę biskupstwa wrocławskiego i krakowskiego (przejściowo w latach 1783-1805 tarnowskiego), a od 1925 roku oddzielała diecezję katowicką od krakowskiej. W 1992 roku papież Jan Paweł II powołał do życia nową diecezję bielsko-żywiecką, podległą archidiecezji krakowskiej.

Według tradycji, w śląskiej części dzisiejszego miasta funkcję kościoła parafialnego pełnił początkowo kościół św. Stanisława w Starym Bielsku, dopiero w 1447 roku, po wzniesieniu murowanego kościoła św. Mikołaja, siedzibę parafii przeniesiono do miasta. Jednak w obrębie murów miejskich od początku musiały istnieć jakaś świątynia, być może drewniana, na co wskazuje układ średniowiecznych działek. Parafia obejmowała Bielsko oraz wieś: Stare Bielsko, Kamienicę i Mikuszowice, później doszły nowo założone Bystra (po 1570) i Wapienica (przed 1571). W Kamienicy w 1547 roku zbudowano drewniany kościół filialny św. Małgorzaty, a pod koniec XVI wieku powstały kościoły św. Wawrzyńca na Górnym Przedmieściu (istniał do połowy XVII wieku w miejscu obecnego szpitala dziecięcego) oraz kościół szpitalny św. Anny na Przedmieściu Dolnym.

W drugiej połowie XVI wieku wskutek wpływu Reformacji na mieszkańców, wszystkie kościoły w Bielsku i okolicy stały się kościołami luterańskimi. Kiedy w 1631 roku przybył do miasta pierwszy po wielu latach proboszcz katolicki, zastał w nim zaledwie garstkę wiernych tego wyznania. Mimo ostrej akcji kontrreformacyjnej, prowadzonej w katolickiej monarchii Habsburgów z bezwzględnością, w następnych dekadach liczba katolików w Bielsku i okolicy wzrastała bardzo powoli. Aż do XIX wieku należeli oni do uboższych warstw miejscowego społeczeństwa.

Po podziale Śląska i oddzieleniu metropolii we Wrocławiu granicą państwową (1742) Bielsko nadal pozostawało w obrębie tego biskupstwa, w jego tzw. cesarsko-królewskiej części. W 1808 roku, podczas wielkiego pożaru miasta, zniszczone zostały kościół parafialny św. Mikołaja oraz kościół św. Anny (odbudowano tylko pierwszy z nich). W następnych latach bielskiej parafii podlegały kościoły filialne św. Trójcy (pierwotnie ewangelicki), św. Stanisława w Starym Bielsku oraz św. Małgorzaty w Kamienicy.

W 1889 roku wybudowano kaplicę w Bystrej Śląskiej, a w 1902 roku wyodrębniono samodzielną parafię w Kamienicy, w której od 1898 roku wznosił się nowy neogotycki tzw. kościół jubileuszowy (starą drewnianą świątynię rozebrano). W 1931 roku przybyła nowa kaplica w Wapienicy, natomiast w latach powojennych wydzielono kolejne jednostki parafialne.

Pomnożenie liczby katolików w ciągu XIX wieku i wzrost ich zamożności znalazły odbicie w nowych budynkach wznoszonych w sąsiedztwie kościoła św. Mikołaja. Działające w mieście od 1859 roku siostry szkolne de Notre Dame, zajmujące się kształceniem katolickich dziewcząt i opieką nad sierotami, zbudowały sierociniec i szkołę żeńską (1897, 1908). Wcześniej oddano do użytku zbudowaną na koszt miasta katolicką szkołę męską (1889). Najważniejszą inwestycją była przebudowa kościoła parafialnego św. Mikołaja (1908-1910). Wyburzono wówczas tzw. starą szkołę stojącą naprzeciwko głównego wejścia, a wysoka wieża świątyni stała się odtąd charakterystyczną dominantą panoramy miasta.

Po zamknięciu w 1783 roku cmentarzy przy kościołach św. Mikołaja i św. Anny pochówki katolików odbywały się na cmentarzu św. Trójcy, funkcjonującym do 1889 roku, a do lat 60. XIX wieku także na założonym w 1831 roku tzw. cmentarzu cholerycznym w rejonie Parku Słowackiego. W 1884 roku otwarto nowy cmentarz katolicki przy ul. Grunwaldzkiej.

W małopolskiej, później galicyjskiej części dwumiasta od średniowiecza funkcjonowały dwie parafie: w Komorowicach i Lipniku. Z tej pierwszej w 1829 roku wydzielona został odrębna parafia w Hałcnowie, z drugiej w 1789 roku parafia Opatrzności Bożej w Białej, a w 1889 roku parafia w Straconce. Z kolei w 1894 roku powstała samodzielna parafia w Mikuszowicach Krakowskich, wcześniej podlegających kościołowi w Wilkowicach.

W 1708 roku w Białej zainstalowano misję jezuicką, co zapoczątkowało trwające przez ponad sto lat ostre konflikty wyznaniowe z ewangelikami. Postępy rekatolicyzacji były tutaj szybsze niż w sąsiednim Bielsku, już w połowie wieku katolicy przeważali liczbowo nad luteranami. W tymże 1708 roku kupiec Baltazar Damek ufundował drewnianą kaplicę Opatrzności Bożej, w miejscu której w latach 1760-1769 stanął murowany kościół, rozbudowany z czasem do dzisiejszej postaci. Pierwotnie otaczał go cmentarz, zlikwidowany po 1790 roku, kiedy to pochówki przeniesiono na nowe, użytkowane po dziś dzień miejsce wiecznego spoczynku.

Dzieci katolickie od 1787 roku pobierały naukę w szkole ewangelickiej, w 1812 roku przeniosły się do odrębnego budynku nad Niwką, a wreszcie w 1874 roku do nowego gmachu szkolnego przy obecnej ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego. W 1885 roku sprowadzone z Opawy siostry ze Zgromadzenia Córek Bożej Miłości otwały w dawnym dworze lipnickim Zakład Naukowo-Wychowawczy św. Hildegardy, zajmujący się kształceniem dziewcząt.

W 1922 roku do bialskiej parafii przyłączono tereny tzw. Dolnego Lipnika i Leszczyn, znacznie powiększając jej obszar. W 1924 roku stanęła kaplica filialna na Leszczynach, przy której w 1946 roku erygowano samodzielną parafię pod wezwaniem Chrystusa Króla.

Przebieg szlaku:

Kościół katolicki św. Stanisława (12) – ul. Jana III Sobieskiego – ul. Grunwaldzka – **cmentarz katolicki w Bielsku (103)** – ul. Stanisława Wyspiańskiego – ul. Jana III Sobieskiego – **kościół katolicki Świętej Trójcy (104)** – ul. Świętej Trójcy – pl. św. Mikołaja – **kościół katolicki św. Mikołaja (8)** – **klasztor sióstr de Notre Dame (105)** – ul. gen. Władysława Sikorskiego – **męska szkoła katolicka w Bielsku (106)** – **sierociniec i żeńska szkoła katolicka w Bielsku (107)** – ul. Schodowa – ul. Wzgórze – **kaplica zamkowa św. Anny (108)** – ul. Wzgórze – pl. Franciszka Smolki – **kościół św. Anny* (25)** – ul. ks. Stanisława Stojałowskiego – **stara szkoła katolicka w Białej (109)** – ul. Konfederatów Barskich – ul. 11 Listopada – pl. Wolności – ul. Legionów – ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego – **nowa szkoła katolicka w Białej (110)** – ul. Szkolna – pl. Opatrzności Bożej – **kościół katolicki Opatrzności Bożej (111)** – ul. Żywiecka – **klasztor sióstr Córek Bożej Miłości: dawny dwór lipnicki (35)** – ul. Cmentarna – **cmentarz katolicki w Białej (112)**.

* obiekt nieistniejący

Długość szlaku: 5,0 km

Czas przejścia: 1 godz. 30 min

UWAGA: Spacer ulegnie skróceniu o 1,5 km (20 min), jeśli najbardziej odległy od centrum miasta kościół św. Stanisława w Starym Bielsku odwiedzimy osobno (możliwość dojazdu autobusem MZK).

Katolicy
w Bielsku i Białej

12. Kościół katolicki św. Stanisława

Jako kościół murowany został ufundowany prawdopodobnie przez księcia Przemysława I Nieszawę w 2. poł. XIV w. w centrum dawnej wsi Bielsko. Gotycki, orientowany, jednonawowy z pięciobocznym prezbiterium, zbudowany z łamanego kamienia. We wnętrzu cenny gotycki tryptyk i polichromie z XIV-XVII w.

Tablica informacyjna: ul. św. Stanisława

Katolicy
w Bielsku i Białej

103. Cmentarz katolicki w Bielsku

Założony w 1884 r., zastąpił dotychczasowy cmentarz parafialny przy kościele Świętej Trójcy. Znajdują się na nim neogotyckie krążanki, pomnik legionistów polskich (1936 r.) oraz groby zasłużonych dla polskości działaczy narodowych okresu międzywojennego, Klemensa Matusiaka i Zygmunta Lubertowicza.

Tablica informacyjna: ul. Grunwaldzka 28

Katolicy
w Bielsku i Białej

104. Kościół katolicki Świętej Trójcy

Pierwotnie późnogotycki, wzniesiony przez luteran w latach 1604-1608 za murami miasta, w 1654 r. przejęty przez katolików. W 1808 r. zniszczony przez pożar, w latach 1829-1830 odbudowany. W XX w. rozbudowano nawę (1933-1934) i wzniesiono nową wieżę (1939-1947). Przykościelny cmentarz zamknięto w 1896 r.

Tablica informacyjna: ul. Jana III Sobieskiego 10

Katolicy
w Bielsku i Białej

8. Kościół katolicki św. Mikołaja

Jako kościół murowany powstał prawdopodobnie w poł. XV w. Wielokrotnie niszczone pożarami. Współczesny, monumentalny charakter nadała mu rozbudowa (1908-1910) wg planów wiedeńskiego architekta Leopolda Bauera. Do 1783 roku kościół otaczał miejski cmentarz.

Tablica informacyjna: pl. św. Mikołaja

Katolicy
w Bielsku i Białej

105. Klasztor sióstr de Notre Dame

Budynki przy ul. Schodowej 4 i 6 stanęły w latach 1866 i 1886, pierwszy z nich podwyższono o piętro przed 1925 r. Siostry sprowadzono do Bielska z Wrocławia w 1859 r. w celu kształcenia dziewcząt katolickich. W późniejszym czasie otwarto też ochronkę, a w 1907 r. seminarium dla nauczycielek.
Tablica informacyjna: ul. Schodowa 6

Katolicy
w Bielsku i Białej

106. Męska szkoła katolicka w Bielsku

Wzniesiona w latach 1888-1889 z funduszy miasta Bielska przez budowniczego Maurycego Thiena na terenie dawnego ogrodu parafialnego. Po 1945 r. użytkowana przez Zespół Szkół Zawodowych, od 1980 r. siedziba Państwowego Liceum Plastycznego, a od 2002 r. Zespołu Szkół Plastycznych w Bielsku-Białej.

Tablica informacyjna: ul. gen. W. Sikorskiego 8

Katolicy
w Bielsku i Białej

107. Sierociniec i żeńska szkoła katolicka w Bielsku

W latach 1896-1897 w dawnym ogrodzie parafialnym na wzgórzu Koziulec budowniczy Andrzej Walczok wznosił obszerny gmach szkoły żeńskiej i sierocińca (ul. gen. Sikorskiego 4a). Inwestorem były siostry de Notre Dame oraz Katolicki Związek Kobiet w Bielsku. Kolejny budynek szkolny (nr 4b) stanął w 1908 r.

Tablica informacyjna: ul. gen. W. Sikorskiego 4a

Katolicy
w Bielsku i Białej

108. Kaplica zamkowa św. Anny

Wystawiona w latach 1853-1855 w miejscu wcześniejszej, zniszczonej w 1836 r. przez pożar. Budowę zlecił książę Ludwik Sułkowski dla upamiętnienia swojej żony Anny baronówny von Dietrich, zmarłej w 1853 r. Kaplica stała się w następnych latach miejscem pochówków właścicieli zamku.

Tablica informacyjna: ul. Wzgórze 16

Katolicy
w Bielsku i Białej

25. Kościół szpitalny św. Anny*

Zbudowany w latach 70. XVI w. dzięki fundacji barona Karola Promnity, z wieżą z 1781 r. Przy kościele znajdował się miejski szpital-przysiężnik, a za nim cmentarz. Zniszczony w pożarze w 1808 r., w 1814 r. zastąpiony został przez Dom Cechowy sukienników, a w 1914 r. przez obecny budynek.

Tablica informacyjna: pl. F. Smolki 3

Katolicy
w Bielsku i Białej

109. Stara szkoła katolicka w Białej

Dawny dom mieszkalny należący do kupca i burmistrza Białej Józefa Pratobery (†1820), przekazany przez niego w 1812 r. z przeznaczeniem na szkołę ludową. Użytkowany w tym charakterze do 1874 r.

Tablica informacyjna: ul. ks. St. Stojałowskiego 33

Katolicy
w Bielsku i Białej

110. Nowa szkoła katolicka w Białej*

Wzniesiona w 1874 r. przez Emanuela Rosta, własność parafii katolickiej. Od 1895 r. Miejska Szkoła Ludowa i Wydziałowa. Po 1918 r. w budynku znalazła siedzibę Szkoła Powszechna nr 1 im. Tadeusza Kościuszki, w latach 1898-1914 funkcjonująca przy ul. Legionów jako pierwsza Polska Szkoła Ludowa TSL.

Tablica informacyjna: ul. marsz. J. Piłsudskiego 47

Katolicy
w Bielsku i Białej

111. Kościół katolicki Opatrzności Bożej

Późnobarokowa budowla, wzniesiona przez jezuitów w latach 1760-1769, dokończona w latach 1789-1792. W XIX w. przedłużono nawę ku wschodowi (Juliusz Appelt 1849-1850), podwyższono wieże i przebudowano fasadę (Emanuel Rost senior 1886-1887). We wnętrzu cenne wyposażenie rokokowe z 2. poł. XVIII w.

Tablica informacyjna: pl. Opatrzności Bożej

Katolicy
w Bielsku i Białej

35. Klasztor Sióstr Córek Bożej Miłości – dawny dwór lipnicki

Od początku XVII w. stał tu dwór obronny starostów lipnickich, przed 1845 r. zastąpiony klasycystycznym, piętrowym pałacem. W 1885 r. osiadły w nim siostry ze zgromadzenia Córek Bożej Miłości, zakładając klasztor św. Hildegardy. W 1896 r. budowniczy Emanuel Rost junior powiększył budowlę o drugie piętro i kaplicę.

Tablica informacyjna: ul. Żywiecka 20

Katolicy
w Bielsku i Białej

112. Cmentarz katolicki w Białej

Założony w 1790 r. w miejscu cmentarza konfederatów barskich (1771-1772). Powiększany w latach 1865, 1882 i 1921. Neorenesansowe krużganki z około 1888 r., groby zasłużonych postaci związanych z miastem. Tu spoczywa m.in. Maciej Wojtyła, dziadek papieża Jana Pawła II.

Tablica informacyjna: ul. Cmentarna

8. Śladami ewangelików

W dziejach Bielska-Białej bardzo ważną rolę odegrali ewangelicy (luteranie), przez stulecia będący tu wiodącą grupą wyznaniową, szczególnie pod względem ekonomicznym. Wymownym świadectwem ich dawnego znaczenia pozostają 3 kościoły, 8 cmentarzy z 3 kaplicami oraz wiele innych budowli, należących do trzech parafii ewangelicko-augsburskich (luteranickich): w Bielsku, Białej i Starym Bielsku.

W Bielsku parafia luterancka powstała już około 1550 roku, w pół wieku później należeli do niej prawie wszyscy mieszkańcy miasta. Świątynie katolickie stały się kościołami ewangelickimi, a w 1608 roku luteranie ukończyli budowę kościoła cmentarnego św. Trójcy. Wojna trzydziestoletnia (1618-1648) zapoczątkowała prześladowania protestantów na obszarach podległych władzy katolickich Habsburgów. W Bielsku, po odebraniu im w 1654 roku kościołów i zakazaniu publicznego kultu, gromadzili się na tajnych nabożeństwach w domach i okolicznych lasach. Najtrudniejszy okres zakończył się w 1709 roku wraz z powstaniem ewangelickiego tzw. kościoła łaski w Cieszynie, do którego uczęszczali również bielszczanie.

W 1781 roku patent tolerancyjny cesarza Józefa II zakończył w Austrii epokę wspieranego przez państwo ucisku religijnego tzw. akatolików. W Bielsku powstał kwartał zwany ewangelickim Syjonem, z murowanym domem modlitwy (1787-1789) i dwoma szkołami, tzw. starą (1783) oraz nową (1794), a tutejsza parafia objęła swoim zasięgiem niemal całe księstwo bielskie (odrębny zбір założono w Jaworzu). Luteranami była wówczas połowa mieszkańców Bielska, w sąsiednich wioskach stanowili większość. Słowo Boże głoszone w obu językach używanych przez członków gminy, jeden z dwóch pastorów musiał władać językiem polskim.

W 1803 roku Bielsko weszło w skład nowo utworzonej superintendury morawsko-śląskiej, w której w 1807 roku powstał seniorat śląski; funkcje zwierzchników pełniło w nich wielu bielskich pastorów. W 1829 roku z bielskiego zboru wyodrębniła się samodzielna parafia w Starym Bielsku, z Aleksandrowicami, Wapienicą i Kamienicą, dom modlitwy stanął na terenie tzw. grodziska (1817-1827). W Bielsku w 1833 roku założono

nowy cmentarz ewangelicki (obecnie zwany starym), pozostawiając katolikom użytkowany dotąd przez oba wyznania cmentarz św. Trójcy.

Działalności bielskiego pastora Karola Samuela Schneidera na forum pierwszego austriackiego parlamentu w latach 1848-1849 zawdzięczali ewangelicy całej monarchii zniesienie najbardziej uciążliwych, skierowanych przeciwko nim restrykcji, m.in. ich domy modlitwy, do których zezwolono dobudować wieże, stały się oficjalnie kościołami. Budowę kościelnej wieży w Bielsku, które zyskało wówczas miano „oka protestantyzmu w Austrii”, ukończono w 1852 roku. Ostateczne równouprawnienie ewangelików nastąpiło w 1861 roku.

Głównie dzięki luteranom rozwinęło się bielskie szkolnictwo, szczególną rolę odegrało pierwsze w monarchii ewangelickie seminarium nauczycielskie, otwarte w 1867 roku. Od lat osiemdziesiątych w Bielsku wydawano ewangelickie czasopisma przeznaczone dla czytelników w całej Austrii. Liczne były inwestycje budowlane. W 1881 roku w stylu neogotyckim przebudowano nawę kościoła, a w 1896 roku jego wieżę. W rok później stanął gmach szkoły żeńskiej, a w 1900 roku ówczesny plac Kościelny ozdobił pomnik Marcina Lutra. W 1905 roku oddano do użytku Dom Diakonis, a w 1907 roku budynek sierocińca. W 1911 roku otwarto drugi cmentarz, tzw. nowy, dwa dalsze były w Komorowicach i Mikuszowicach.

Ewangelicy przyczynili się znacząco także do rozwoju leżącej w Rzeczpospolitej Białej. Osada, z uwagi na peryferyjne położenie i niewielką liczbę katolików, długo cieszyła się pokojem religijnym, konflikty wyznaniowe zapoczątkowało zainstalowanie w niej misji jezuickiej w 1708 roku. Mimo posiadania przywilejów królewskich, gwarantujących pełne równouprawnienie (1730, 1757, 1766), niespokojne czasy nie pozwoliły białskim ewangelikom na założenie zboru i budowę kościoła, od dawna mieli natomiast w centrum osady własny cmentarz.

W 1772 roku, wskutek I rozbioru Polski, Biała znalazła się pod panowaniem austriackim. Na mocy tzw. traktatu warszawskiego z 1768 roku, uznanego przez Austrię w układzie rozbiorowym, gwarantującego innowiercom swobodę religijną, cesarz Józef II w 1781 roku zezwolił ewangelickim mieszkańcom Białej na założenie parafii oraz budowę kościoła. Jeszcze w tym samym roku na terenie cmentarza stanął prowizoryczny dom modlitwy, który w latach 1792-1798 zastąpiono murowanym kościołem z wieżą i dzwonem,

co przypominało o uprzywilejowanej pozycji galicyjskich zborów. Wzniesiony obok piętrowy szkolny budynek, z mieszkaniem pastora, służył kształceniu młodzieży do 1870 roku, kiedy to po przeciwnej stronie dziedzica zbudowano dwupiętrową nową szkołę ewangelicką. Zmarłych grzebano od 1783 roku na nowo wytyczonym cmentarzu parafialnym, w 1886 roku powstał drugi cmentarz w Lipniku. W 1905 roku zbudowano piętrowy sierociniec ewangelicki przy ul. Komorowickiej 21.

Od 1803 roku Biała była siedzibą senioratu zachodniego superintendencji galicyjsko-bukowińskiej, a dwóch tutejszych pastorów (Jakub Hönel i Herman Fritsche) sprawowało funkcję superintendenta. Parafii podlegały rozległy teren zachodniej Galicji, jednak poza Białą i Lipnikiem liczba ewangelików była tam znikoma.

W okresie międzywojennym w Polsce działało 7 różnych kościołów protestanckich, parafie śląskiej części dwumiasta weszły w skład Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Warszawie, natomiast Biała do Kościoła Ewangelickiego-Augsburskiego i Helweckiego Wyznania w Małopolsce. Polscy członkowie zborów nadal pozostawali w mniejszości, jednak współpraca wiernych obu narodowości, polskiej i niemieckiej, była dobra.

Po 1945 roku, wskutek opuszczenia miasta przez Niemców, liczba tutejszych luteran uległa drastycznemu zmniejszeniu, obecnie stanowią oni zaledwie 1,7% mieszkańców Bielska-Białej (ok. 2900 wiernych w trzech parafiach). Miasto jest siedzibą biskupa diecezji cieszyńskiej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, na terenie której zamieszkuje 70% polskich ewangelików.

Przebieg szlaku:

ul. Jana III Sobieskiego – **kościół katolicki św. Trójcy (104)** – ul. Ludwika Waryńskiego – pl. Marcina Lutra – **stara szkoła ewangelicka w Bielsku*** (113) – **pomnik Marcina Lutra (114)** – **nowa szkoła ewangelicka w Bielsku (115)** – **kościół ewangelicki Zbawiciela (116)** – **ewangelickie Seminarium Nauczycielskie (117)** – **żeńską szkoła ewangelicka (118)** – ul. Andrzeja Frycza Modrzewskiego – **Alumneum (119)** – **stary cmentarz ewangelicki w Bielsku (120)** – **sierociniec ewangelicki (121)** – **Śląski Ewangelicki Dom Diakonis (122)** – ul. Listopadowa – **nowy cmentarz ewangelicki w Bielsku (123)** – przejazd autobusem MZK –

ul. Jana III Sobieskiego – **kościół ewangelicki Jana Chrzyciela (124)** – przejazd autobusem MZK – ul. Stanisława Staszica – **stara szkoła ewangelicka w Białej (125)** – **kościół ewangelicki Marcina Lutra (126)** – ul. Komorowicka – **nowa szkoła ewangelicka w Białej (127)** – ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego – **cmentarz ewangelicki w Białej (128).**

* obiekt nieistniejący

Długość szlaku: kościół św. Trójcy (104) – nowy cmentarz ewangelicki w Bielsku (123) – 1,5 km stara szkoła ewangelicka w Białej (125) – cmentarz ewangelicki w Białej (128) – 0,5 km

Czas przejścia: 40 min kościół św. Trójcy (104) – nowy cmentarz ewangelicki w Bielsku (123) – 40 min stara szkoła ewangelicka w Białej (125) – cmentarz ewangelicki w Białej (128) – 10 min

UWAGA: 1. Od nowego cmentarza ewangelickiego w Bielsku (123) do kościoła ewangelickiego Jana Chrzyciela (124) przejazd autobusem MZK, przystanki Piastowska/Lubertowicza – Piastowska/Sobieskiego (pieszo ul. Piastowską 1,4 km, ok. 20 min). 2. Od kościoła ewangelickiego Jana Chrzyciela (124) do starej szkoły ewangelickiej w Białej (125) przejazd autobusem MZK (przystanki Piastowska/Sobieskiego – Piłsudskiego).

Śladami
ewangelików

104. Kościół katolicki Świętej Trójcy

Pierwotnie późnogotycki, wzniesiony w latach 1604-1608 za murami miasta przez luteran, w 1654 r. przejęty przez katolików. W 1808 r. zniszczony przez pożar, w latach 1829-1830 odbudowany. W XX w. rozbudowano nawę (1933-1934) i wzniesiono nową wieżę (1939-1947). Przykościelny cmentarz zamknięto w 1896 r.

Tablica informacyjna: ul. Jana III Sobieskiego 10

Śladami
ewangelików

113. Stara szkoła ewangelicka w Bielsku*

W tym miejscu w latach 1782-1987 stała stara szkoła ewangelicka, pierwsza murowana budowla Bielskiego Syjonu. Od czasu oddania do użytku nowej szkoły w 1794 r. służyła jako dom mieszkalny pastorów i nauczycieli. W latach 1860-1865 z części pomieszczeń korzystała szkoła realna, pierwsza szkoła średnia w Bielsku.

Tablica informacyjna: pl. M. Lutra 3

Śladami
ewangelików

114. Pomnik Marcina Lutra

Dzieło wiedeńskiego rzeźbiarza Franciszka Vogla z 1900 r. Swego czasu drugi pomnik reformatora w Austrii, po 1918 r. jedyny w Polsce. Bielsko i okolice należały do najsilniejszych ośrodków protestantyzmu w monarchii Habsburgów – w 1890 r. luteraninem był co trzeci mieszkaniec miasta.

Tablica informacyjna: pl. M. Lutra

Śladami
ewangelików

115. Nowa szkoła ewangelicka w Bielsku

Budynek ukończony w 1794 r., pierwotnie wyposażony w wieżyczkę z zegarem i sygnaturką. Parter zajmowały cztery sale lekcyjne użytkowane do 1914 r., natomiast piętro – dwa mieszkania – jedno dla pastora, drugie dla rektora szkoły.

Tablica informacyjna: pl. M. Lutra 12

Śladami
ewangelików

116. Kościół ewangelicki Zbawiciela

Centralna budowla tzw. Bielskiego Syjonu ewangelickiego, utworzonego dzięki patentowi tolerancyjnemu cesarza Józefa II z 1781 r. Nawę kościoła zbudowano w latach 1787-1789, w latach 1849-1852 dostawiono wieżę, a w 1881 r. całość przebudowano w stylu neogotyckim.

Tablica informacyjna: pl. M. Lutra

Śladami
ewangelików

117. Ewangelickie Seminarium Nauczycielskie

Gmach zbudowany w latach 1863-1866 wg planów architekta Emanuela Rosta seniora dla męskiego seminarium nauczycielskiego, pierwszej ewangelickiej uczelni tego typu w Austrii. Seminarium, od 1921 r. koedukacyjne, działało do 1936 r. Część budynku zajmowała ewangelicka szkoła ludowa dla chłopców.

Tablica informacyjna: pl. M. Lutra 8

Śladami
ewangelików

118. **Żeńska szkoła ewangelicka**

Budynek wystawiony w latach 1896-1897 przez budowniczego Maurycego Thiena. Drugie piętro dobudowano w 1906 r. W latach 1897-1913 działała tu również żeńska szkoła średnia, a w latach 1907-1921 ewangelickie seminarium dla nauczycielek.

Tablica informacyjna: pl. M. Lutra 7

Śladami
ewangelików

119. **Alumneum**

Internat dla zamiejscowych studentów ewangelickiego seminarium nauczycielskiego, zwany „Fundacją Lauerbacha”, oddany do użytku w 1870 r. Zbudowany przez bielską parafię ewangelicką przy znaczącym wsparciu finansowym mieszkającego w Paryżu Pawła Eugeniusza Lauerbacha.

Tablica informacyjna: ul. A. F. Modrzewskiego 12

Śladami
ewangelików

120. Stary cmentarz ewangelicki w Bielsku

Oddany do użytku w 1833 r., na początku lat 60. XIX w. znacząco powiększony w kierunku wschodnim. Z tego czasu pochodzi neorenesansowa brama. Liczne groby bielskiej elity: pastorów, nauczycieli, kupców i przemysłowców, m.in. Teodora Sixta (†1897). Zamknięty dla pochówków po II wojnie światowej.

Tablica informacyjna: ul. A. F. Modrzewskiego 14

Śladami
ewangelików

121. Sierociniec ewangelicki

Wzniesiony przez bielską parafię ewangelicką w latach 1906-1907, zastąpił starszy budynek użytkowany w ten sam sposób. Instytucja podlegała Ewangelickiemu Związki Kobiet, prowadzącemu od 1872 r. sierociniec dla dziewcząt, a po 1897 r., dzięki darowiźnie Teodora Sixta, także sierociniec dla chłopców.

Tablica informacyjna: ul. A. F. Modrzewskiego 25

Śladami
ewangelików

122. Śląski Ewangelicki Dom Diakonów

Budynek wzniesiony przez parafię ewangelicką wg projektu Karola Schulza, ukończony w 1906 r. i rozbudowany w 1936 r., łączący elementy secesji z formami neogotyku. Mieszkały w nim siostry (diakonise) obsługujące szpital miejski, ewangelicki sierociniec oraz dom opieki przy ul. Partyzantów.

Tablica informacyjna: ul. A. F. Modrzewskiego 31

Śladami
ewangelików

123. Nowy cmentarz ewangelicki w Bielsku

Zaprojektowany przez wiedeńskiego architekta Hansa Mayra, oddany do użytku w 1911 r. Ciekawy zespół budowli pomocniczych z krużgankami oraz kościół cmentarny. Liczne grobowce bielskiej elity, pomnik żołnierzy zmarłych w miejscowych szpitalach podczas I wojny światowej.

Tablica informacyjna: ul. Listopadowa 92

Śladami
ewangelików

124. Kościół ewangelicki Jana Chrzciciela

Klasycystyczna budowla wzniesiona w latach 1818-1827, z elewacją główną skierowaną na południe. Wieżę dostawiono w latach 1849-1852. Ostateczny kształt kościoła uzyskał w roku 1867. Budynek parafii to dawny dwór dolnego folwarku w Starym Bielsku. W pobliżu kościoła leży cmentarz z nagrobkami z XIX i XX wieku.

Tablica informacyjna: ul. Pod Grodziskiem 9

Śladami
ewangelików

125. Stara szkoła ewangelicka w Białej

Budynek wystawiony w latach 1782-1783 wg projektu Jana Feuerabenda, mieścił obok sal lekcyjnych mieszkania pastora i nauczycieli. W latach 1787-1812 uczyły się tutaj dzieci dwóch wyznań, ewangelickiego i katolickiego. W 1823 r. kupiec Jan F. Seeliger sfinansował powiększenie budynku od strony północnej.

Tablica informacyjna: ul. St. Staszica 2a

Śladami
ewangelików

126. Kościół ewangelicki Marcina Lutra

Klasykistyczna budowla wzniesiona przez białskich ewangelików w latach 1792-1798 w miejscu starego cmentarza. W 1832 r. drewniane empory zastąpiono murem i wykonano sklepienia kościoła. Wewnątrz m.in. piękny ołtarz z 1835 r. i organy z 1848 r. ze znanej opawskiej wytwórni Karola Kutlera.

Tablica informacyjna: ul. St. Staszica 2

Śladami
ewangelików

127. Nowa szkoła ewangelicka w Białej

Zbudowana przez białskich ewangelików w 1870 r. wg planów Emanuela Rosta seniora. Zastąpiła starą szkołę przy ul. Staszica. Budynek reprezentuje tzw. styl arkadowy o prostej fasadzie z niewielkim ryzalitem środkowym, z regularnym rytmem okien o charakterystycznym półkolistym zamknięciu.

Tablica informacyjna: ul. Komorowicka 13

128. Cmentarz ewangelicki w Białej

Założony w 1783 r., powiększony w 1867 r. o część wschodnią. Znajdują się na nim m.in.: najstarsze w mieście nagrobki z 1. poł. XIX w., okazały pomnik burmistrza Rudolfa Teodora Seeligera († 1883), obelisk z medalionem pastora Jakuba Hönela (†1885) i liczne groby przemysłowców.

Tablica informacyjna: ul. marsz. J. Piłsudskiego 15

9. Szlak kultury żydowskiej

W XIX wieku Bielsko było największym skupiskiem ludności żydowskiej na Śląsku Cieszyńskim i jednym z większych w monarchii austro-węgierskiej. Także w Białej wyznawcy religii możeszowej stanowili znaczny procent mieszkańców. W większości byli to Żydzi tzw. reformowani, zasymilowani w kręgu kultury niemieckiej, grupa ortodoksów zamieszkiwała głównie Białą i Lipnik. Odgrywali znaczącą rolę w gospodarce dwumiasta, ustępując pod tym względem jedynie ewangelikom.

W Bielsku do połowy XVIII wieku mieszkali wyłącznie pojedynczy Żydzi: pańscy poborcy myta, arendarze bądź gorzelnicy. Po podziale Śląska (1742) szybki rozwój tutejszego sukiennictwa spowodował wzrost zapotrzebowania na wełnę, w związku z czym od 1750 roku do miasta przybywali regularnie żydowscy kupcy z Polski, Śląska i Moraw, dostarczając potrzebnego surowca i kupując gotowe wyroby. W tym ważnym nadgranicznym ośrodku handlowym mieszkało wówczas 5 żydowskich familii. Po I rozbiore Polski i włączeniu Galicji do Austrii (1772) w Bielsku, leżącym na głównym trakcie z Wiednia do Lwowa, osiedli kolejni Izraelici, w 1781 roku odnotowano tu już 11 żydowskich rodzin, z których połowa utrzymywała się z handlu z Polską oraz Węgrami. Względy ekonomiczne, podobnie jak w przypadku ewangelików, skłoniły cesarza Józefa II do wydania w 1781 roku patentu tolerancyjnego, gwarantującego Żydom swobodę religijną, a także możliwość uprawiania rzemiosła oraz zakładania manufaktur. Zniesienie ograniczeń w podróżowaniu ułatwiło im działalność handlową i migrację, powodując w następnych dekadach szybki napływ Żydów do Bielska: pomiędzy 1790 a 1837 rokiem ich liczba wzrosła z 86 do 426 osób. W rozwijającym się przemysle wełnianym zmonopolizowali handel wełną i sukniem, a w latach 30. XIX wieku pierwsi z nich założyli fabryki.

Bielscy Żydzi, należący do tzw. „żydostwa cieszyńskiego”, już na początku XIX wieku przewyższyli liczbowo swoich współwyznawców w Cieszynie i tworzyli zorganizowaną, choć nieoficjalną gminę. Od 1800 roku mieli swoją modlitewnię, prawdopodobnie w 1816 roku zatrudnili rabina, a w 1839 roku ukończyli budowę własnego domu modlitwy przy ulicy, którą odtąd zaczęto nazywać Tempelgasse – Świątynią (obecnie Cechowa).

Zmiany zapoczątkowane w 1848 roku przez Wiosnę Ludów przyniosły Żydom w Austrii równouprawnienie. Jako pełnoprawni obywatele zaangażowali się energicznie w działalność gospodarczą i w znacznym stopniu przyczynili do rozwoju Bielska w następnych dekadach. W 1863 roku mieszkańcy już w mieście 153 żydowskie rodziny, spośród nich liczni fabrykanci, osoby zamożne i wykształcone. W 1849 roku bielscy Żydzi założyli własny cmentarz w Aleksandrowicach, a nieco później otwarli szkołę. W 1865 roku ostatecznie uniezależnili się od Cieszyna, powołując do życia żydowską gminę wyznaniową w Bielsku. W 1872 roku wystawiono nowy budynek szkolny, a w 1881 roku ukończono wspaniałą synagogę, tzw. tempel, która zastąpiła stary dom modlitwy. W jej sąsiedztwie stanął w 1904 roku okazały budynek mieszczący siedzibę gminy. Ostatnią dużą inwestycją była w 1935 roku budowa Domu Ludowego im. Chaima Bialika. Niewielka ortodoksyjna modlitewnia funkcjonowała od 1870 roku w rejonie dzisiejszego pl. Franciszka Smolki.

Po drugiej stronie rzeki Białej, w starostwie lipnickim, pierwsi Żydzi pojawili się już pod koniec XVII wieku. Także i tutaj działali jako kupcy i ardentarze, dzierżwiąc pańskie browary i karczmy. Wzmoczony ich napływ do Białej miał miejsce w latach 40. XVIII wieku, z uwagi na wzrost znaczenia miasta jako ośrodka handlowego na granicy z Austrią. Dzięki poparciu starostów i ich zarządców, na terenie jurydyki starościńskiej i przyległych terenów Lipnika stworzyli konkurencyjną dla miasta kolonię żydowską, z bóżnicą i cmentarzem. W 1765 roku, w wyniku ostrego konfliktu z mieszczanami, zostali z Białej wygnani, a miasto uzyskało prawo zakazu osiedlania się Żydów na jego terenie, podtrzymane przez władze austriackie po 1772 roku. Obowiązywało ono formalnie do 1848 roku, jednak nie było przestrzegane.

Już pod koniec XVIII wieku Żydzi powrócili do Lipnika, a w Białej pojawili się ponownie około 1805 roku, znaczna ich liczba osiadła też w Komorowicach (Krakowskich). W 1849 roku założyli własny cmentarz, a w 1872 roku odłączyli się od współwyznawców z Oświęcimia, tworząc żydowską gminę wyznaniową Lipnik-Biała. Wielu Żydów mieszkało w sąsiadującej z Białą tzw. miejskiej części Lipnika: przy dzisiejszych ulicach 11 Listopada i Krakowskiej. Tu w 1889 roku zbudowali okazałą synagogę. Ortodoksi korzystali z kilku prywatnych domów modlitwy, a w 1912 roku towarzystwo dobroczynne „Ahawas Thora” wzniosło w Białej synagogę,

przy której otwarto szkołę talmudyczną – budowla stała przy dzisiejszej ul. Romana Dmowskiego.

W okresie międzywojennym liczba Żydów w Bielsku i Białej wzrosła. Od mieszkańców, którzy zdecydowali się na opuszczenie miasta, kupili wiele nieruchomości, inwestowali też w nowe budownictwo. Wielu rozpoczęło działalność w przemyśle wełnianym, zakładając niewielkie firmy prowadzące produkcję w dzierżawionych pomieszczeniach dużych fabryk.

Tak jak w innych rejonach Polski, zagładę społeczności żydowskiej Bielska i Białej przyniosła II wojna światowa. Po wkroczeniu wojsk hitlerowskich spalono i rozebrano synagogi. Żydów zgromadzono w getcie w Białej, a następnie wywieziono do obozów zagłady. Po 1945 roku do miasta powróciła ich tylko garstka.

Przebieg szlaku:

Cmentarz żydowski w Bielsku (129) – przejazd autobusem MZK – ul. 3 Maja – ul. Adama Mickiewicza – **synagoga w Bielsku 1881-1939* (130)** – **żydowski Dom Ludowy (131)** – **budynek Żydowskiej Gminy Wyznaniowej (132)** – ul. Henryka Sienkiewicza – ul. Zygmunta Krasińskiego – **żydowska szkoła ludowa (133)** – ul. Henryka Sienkiewicza – pl. Esperanto – ul. Wałowa – ul. Cechowa – **synagoga w Bielsku 1839-1881* (134)** – ul. ks. Stanisława Stojałowskiego – **polska modlitownia* (135)** – ul. ks. Stanisława Stojałowskiego – ul. Konfederatów Barskich – ul. Głęboka – ul. Wyzwolenia – ul. 11 Listopada – ul. Krakowska – **synagoga w Białej* (136)** – ul. 11 Listopada – ul. Wyzwolenia – **cmentarz żydowski w Białej* (137)**.

* obiekt nieistniejący

Długość szlaku: synagoga w Bielsku 1881-1939* (130) – cmentarz żydowski w Białej* (137) – 2,8 km

Czas przejścia: synagoga w Bielsku 1881-1939* (130) – cmentarz żydowski w Białej* (137) – 50 min

UWAGA: Od cmentarza żydowskiego w Bielsku (129) do synagogi w Bielsku (130) przejazd autobusem MZK linii nr 7, przystanki Cieszyńska/Osiedle Słoneczne – 3 Maja/Hotel President.

Szlak kultury
żydowskiej

129. Cmentarz żydowski w Bielsku

Założony w 1849 r. przez bielską gminę wyznaniową na terenie Aleksandrowic. Dom przedpogrzebowy z 1885 r. wg projektu Karola Korna, z cennymi polichromiami. W 1924 r. cmentarz powiększono, w nowej części w latach 60. XX w. umieszczono część pomników (macew) ze zlikwidowanego cmentarza w Białej.

Tablica informacyjna: ul. Cieszyńska 92

Szlak kultury
żydowskiej

130. Synagoga w Bielsku (1881-1939)*

Budowla w stylu mauretańskim, wzniesiona w latach 1880-1881 przez firmę budowlaną Emanuela Rosta wg projektu Ludwika Schönego i Karola Korna. Wzorowana na synagogach Budapesztu i Wiednia oraz na bóżnicy w Szombathely na Węgrzech. Spalona przez Niemców w 1939 r., później rozebrana.

Tablica informacyjna: ul. H. Sienkiewicza 1

Szlak kultury
żydowskiej

131. Żydowski Dom Ludowy

Zbudowany w 1935 r., nazwany imieniem Chaima Nachmana Bialika (1873-1934), pochodzącego z Wołynia poety, pisarza i dziennikarza, zwanego „wieszczem narodu”. Budynek zniszczony przez Niemców w 1939 r. odbudowano w latach 50. XX w. i przekształcono w Państwowy Teatr Lalek „Bialuka”.

Tablica informacyjna: ul. 3 Maja 11

Szlak kultury
żydowskiej

132. Budynek Żydowskiej Gminy Wyznaniowej

Wzniesiony w 1904 r. wg projektu Ernesta Lindnera i Teodora Schreiera przez Karola Korna. Oprócz kancelarii i biur znajdowały się tu mieszkania dla rabi-
na i kantorów, lokale niektórych żydowskich stowarzyszeń oraz gimnazjum żydowskie. W 1931 r. Żydzi stanowili 20% ludności Bielska.

Tablica informacyjna: ul. A. Mickiewicza 22

Szlak kultury
żydowskiej

133. Żydowska szkoła ludowa

Wzniesiona w 1872 r. przez budowniczego Karola Kunza z inicjatywy władz żydowskiej gminy wyznaniowej w Bielsku. Szkoła zatrudniała wówczas czterech nauczycieli, a uczęszczało do niej blisko dwieście dzieci. W okresie międzywojennym działało tu również przedszkole.

Tablica informacyjna: ul. Z. Krasieńskiego 17

Szlak kultury
żydowskiej

134. Synagoga w Bielsku (1839-1881)*

W miejscu budynku nr 20 w latach 1839-1881 stała pierwsza bielska synagoga, zwana Tempel. Pierwotnie dom modlitwy, od 1865 r. synagoga samodzielnej żydowskiej gminy wyznaniowej w Bielsku, dotąd podległej gminie cieszyńskiej.

Tablica informacyjna: ul. Cechowa 22

Szlak kultury
żydowskiej

135. Żydowski Dom Modlitwy

W tym miejscu stał budynek, w którym w latach 1870-1939 funkcjonowała ortodoksyjna bóżnica towarzystwa Newe Szalom (Oaza pokoju). Dom został rozebrany przez Niemców w latach II wojny światowej, a sąsiadujące z nim zabudowania w 1970 r., podczas budowy obecnej ul. ks. Stanisława Stojalowskiego.

Tablica informacyjna: ul. ks. St. Stojalowskiego 8

Szlak kultury
żydowskiej

136. Synagoga w Białej*

Neoromańska budowla zaprojektowana i zbudowana w 1889 r. przez Karola Korna dla żydowskiej gminy wyznaniowej Lipnik-Biała. Uczęszczali do niej Żydzi postępowi (ortodoksi korzystali z kilku prywatnych domów modlitwy). Nocą z 13 na 14 września 1939 r. spalona przez Niemców, później rozebrana.

Tablica informacyjna: ul. Krakowska / Kazimierza Wielkiego

137. Cmentarz żydowski w Białej*

Założony w 1849 r., zlikwidowany przez władze komunistyczne w 1966 r. Po częściowej ekshumacji zmarłych na miejscu cmentarza zbudowano Zakłady Sprzętu Sportowego „Polsport”. Część pomników nagrobnych przeniesiono na cmentarz w Bielsku, pozostałe zniszczono lub użyto do celów budowlanych.

Tablica informacyjna: ul. Wyzwolenia 59

Tablice z nazwami turystycznych szlaków tematycznych

Moduły informacyjne naścienne i wolnostojące

Trakt cesarski • Imperial Route

Stara poczta

W tym budynku od końca XVIII w. do 1873 r. działała stacja pocztowa w Bielsku, utworzona w 1744 r. Tu zatrzymywały się dyliżanse linii Wiedeń – Lwów kursujące regularnie od 1775 r. Sień przejazdowa prowadziła do obszernej stajni, znajdujących się w miejscu dzisiejszej kamienicy przy ul. Wzgórze 5.

The Old Post Office

Bielsko formed part of the regular passenger/mail-coach route established in 1775 between Vienna and Lvov. The post service, introduced to Bielsko in 1744, was housed in this building from c. 1790 until 1873. The gateway led to large stables at present-day No. 5 Wzgórze Street.

Szkoła ewangelicka • In the Footstep of Lutherans

Ewangelickie Seminarium Nauczycielskie

Gmach zbudowany w latach 1863–1866 wg planów architekta Emanuela Wosta seniora dla męskiego seminarium nauczycielskiego, pierwotnie ewangelickiej szkoły tego typu w Austrii. Seminarium, od 1921 r. katechetyczne, działało do 1936 r. Część budynku zajmowała ewangelicka szkoła ludowa dla chłopców.

Lutheran Teacher Training College For Men

This was the first Lutheran training college in the Austro-Hungarian Empire and was built in 1863–1864 by the architect Emanuel Wost Sr. The college became co-educational from 1921 but closed in 1936. A Lutheran boys' school also functioned here.

Słupki z tablicami informacyjnymi

Podświetlane nośniki z mapami historyczną i funkcjonalną

Spis treści

Dziedzictwo kulturowe Bielska-Białej. Szlaki historyczne na terenie miasta 4

	1. Średniowieczne Bielsko	8
	2. Od grodziska do miasta	17
	3. Trakt cesarski	21
	4. Mały Wiedeń	35
	5. Zabytki przemysłu i techniki	53
	6. Polski ruch narodowy	73
	7. Katolicy w Bielsku i Białej	80
	8. Śladami ewangelików	90
	9. Szlak kultury żydowskiej	103

Copyright by
Urząd Miejski
w Bielsku-Białej
Bielsko-Biała 2018
All rights reserved

www.bielsko-biala.pl ISBN: 978-83-939838-0-3